

COMPARTIMENTUL V

SISTEMUL DE PERSONALITATE

Tema 1. PERSONALITATEA

1.1. Conceptul de personalitate. Aspecte teoretice și metodologice

Studiul efectuat asupra diferitelor procese, activități, structuri și stări psihice ale individului nu prezintă un scop în sine, ci urmărește obținerea unei imagini integrale, dinamice, cât mai comprehensive – sub aspect psihologic – asupra ființei umane.

În accepțiunea sa cea mai largă, termenul de personalitate denumește ființa umană considerată în existența ei socială și înzestrarea ei culturală.

Personalitatea integrează în sine (ca sistem) organismul individual, structurile psihice umane, și, totodată, relațiile sociale, în care omul se încadrează, și mijloacele culturale, de care dispune.

În cadrul științelor sociale, și mai ales, în viața de toate zilele sunt deseori utilizate noțiunile de om, individ, individualitate, persoană, personalitate. Însă deseori nu e concretizat sensul acestor cuvinte, ele fiind întrebuițate identice ca sens sau diametral opuse. În ambele cazuri se comite o greșală. Pentru a evidenția deosebirea dintre aceste noțiuni trebuie explicate sensul lor.

În psihologie noțiunea de „om” semnifică următoarele:

1. „Om” – ființă biologică, pentru că este programat prin ereditate și așa cum spune un gânditor: „omul devine om pentru că se naște om”. Noțiunea de „om” semnifică apartenența la specia biologică „*homo sapiens*” (om cu rațiune), făcând parte din clasa mamiferelor superioare. Particularitățile omului, ce-l deosebesc de alte specii, sunt:

- mersul vertical;
- mâinile adaptate la muncă;
- creierul înalt dezvoltat, ce e capabil să reflecte realitatea în noțiuni și s-o transforme conform trebuințelor, intereselor și idealurilor sale.

2. „Om” – ființă psihologică, deoarece posedă cel mai înalt nivel de reflectare – conștiința explicită (reflexivă). Omul, ființa psihologică, posedă funcții psihice superioare, posedă limbajul și capacitatea de a cunoaște lumea înconjurătoare, este dotat cu gândire, memorie și voință.

3. „Om” – ființă socială, este cea mai esențială particularitate. Omul, în plan ontologic, fiind influențat de mediul social, acumulează o experiență socială, ce-l transformă și-l influențează mereu. Anume viața și relațiile sociale în care se încadrează omul, îl fac să devină tot mai mult un participant activ la activitățile sociale.

4. „Om” – ființă culturală, deoarece este un purtător și generator al valorilor culturale, al valorilor adevărului, binelui și frumosului, călăuzindu-se după semnificații, credințe și idealuri, conferind un sens superior propriei vieți.

Generalizând, menționăm că „omul” este un sistem **bio-psiho-socio-cultural**, ce se constituie fundamental în condițiile existenței și activității din primele etape ale dezvoltării individuale în societate.

Omul este și poate fi privit ca o entitate, un tot unitar și relativ autonom.

Termenul de **individ** desemnează „acea totalitate a elementelor și însușirilor fizice, biochimice, biologice și psihofiziologice – înnăscute sau dobândite – care se integrează într-un sistem pe baza mecanismului adaptării la mediu”. Desemnând unitatea integrativă indivizibilă rezultată în virtutea procesului vieții și a acțiunii legilor evoluției biologice, termenul individ se aplică tuturor organismelor vii. Fiind o entitate biologică și o unitate structural și funcțional indivizibilă, omul este primordial, un individ.

Individul este privit ca un purtător al însușirilor genotipe generale distincte speciei, din care face parte, exemplar dintr-o categorie.

Individualitatea se referă, în schimb, la o realitate psihologică specială; la structurarea în interiorul individului a proceselor sale conștiente, a trăsăturilor psiho-fizice, a diferitelor însușiri personale într-o formă unică, irepetabilă la ceilalți.

În acest sens, fiecare om este o individualitate distinctă. Individualitatea omului se poate exprima în orice sferă a activității psihice: intelectuală, emotivă, volitivă, atitudinală. Originalitatea intelectului constă în modul deosebit de a percepe și a înțelege, de a înainta și a rezolva probleme. Individualitatea ca structură interioară caracterizează personalitatea mai amplu, mai concret și totodată are loc deosebirea și diferențierea unei personalități de alta.

Persoana desemnează specificarea umană, deoarece numai oamenii pot fi numiți astfel. Persoana, fiind o fațetă a personalității, o atitudine exterioară, care constă dintr-o totalitate de însușiri, relații și calități exterioare, indicând identitatea socială a individului.

„Persoana” este manifestarea actuală a omului într-o situație socială dată, manifestare, care se subordonează unui anumit rol, purtând un nume, o stare civilă și fiind investită cu funcții, datorii și drepturi în grupul, în care activează.

Omul, ca persoană, îndeplinește roluri și dispune de statusuri sociale, deci el apare ca un personaj. Actor pe scena vieții, fiecare își modelează structurile profunde de persoană după împrejurările, în care se află, și dezvoltă comportamente conforme cu rolul / statutul său de părinte sau copil, profesor sau student, șef sau subordonat, producător sau consumator, șofer sau pieton, gazdă sau oaspete, profesionist sau nespecialist etc., de fiecare dată apărând ca un personaj mai mult sau mai puțin original.

O noțiune mult mai integră decât cele definite anterior este noțiunea de personalitate. Termenul de **personalitate** cuprinde întreg sistemul atributelor, structurilor și valorilor, de care dispune o persoană. De aceea, personalitatea implică și evaluări privind calitățile personale, rolurile și statuturile, de care dispune respectiva persoană. Trebuie luat în considerație și nivelul suficient de maturitate socială. În acest caz, copilul mic (până la 3 ani) sau omul cu psihicul bolnav, bunăoară, nu pot fi considerați personalități.

Somitate este un mare specialist într-un anumit domeniu al științei; o personalitate extraordinară.

1.2. Personalitatea ca obiect de studiu psihologic

Termenul **personalitate** – cu rădăcina în **persona** – în pofida faptului că are un caracter foarte abstract, a intrat în circuitul comunicării din cele mai vechi timpuri.

În latina clasică se folosea numai cuvântul **persona**, care, inițial, însemna mască, aparență. Treptat, sensul termenului s-a întregit, conferindu-i-se o funcție distinctivă nouă – aceea de a reprezenta și *actorul* din spatele măștii. Astfel, *persona* a ajuns să exprime reunirea trăsăturilor psihomorale interne și psihofizice externe.

Termenul a fost apoi asociat și cu aspectele diferențiale, folosindu-se pentru a desemna un om important (personaj, paroh).

În zilele noastre se vorbește tot mai mult despre personalitatea unui om și impactul acesteia asupra societății. „Personalitatea umană” este un subiect vast, căruia i s-au dat numeroase interpretări și definiții.

În a. 1931, G.W. Allport enumera peste 50 de definiții, iar astăzi McClelland găsește peste 100 de definiții ale termenului. Cu toate acestea, subiectul rămâne încă foarte puțin cunoscut.

Termenul ca atare de personalitate se folosește în accepțiuni foarte diferite, dobândind astfel un caracter înalt polisemantic. Deosebirile semantice se evidențiază în cadrul principalelor discipline socio-umane, care și-l includ în sistemul lor conceptual: sociologia, politologia, etica, istoria, pedagogia, psihologia. Să luăm, de pildă, sociologia și politologia: prima folosește termenul respectiv în sens diferențial-restrictiv, atribuindu-l indivizilor, care, prin contribuția adusă într-un sector sau altul al culturii materiale și spirituale, se ridică deasupra celorlalți; cea de-a doua, dimpotrivă, folosește acest termen în sens larg, pentru a desemna orice om normal ca

membru al unei comunități sociale (personalitatea exprimând, în acest caz, modul specific de organizare psihocomportamentală a omului în contextul vieții sociale, al culturii și istoriei).

Reținem, așadar, că psihologia operează cu termenul de personalitate în referirea sa la orice om normal: fiecăruia dintre noi, ea ne atribuie calificativul „personalitate”. În **„Dicționar de psihologie”** de Norbert Sillamy **personalitatea** este definită astfel: „...element stabil al conduitei unei persoane, ceea ce o caracterizează și o diferențiază de o altă persoană”. Pentru **sociologie** personalitatea este „expresia socioculturală a individualității umane”. („Dicționar de Sociologie” – coord. C. Zamfir, L. Vlasceanu).

După *A.T. Asmolov* **personalitatea** este totalitatea, sistemul însușirilor individual-specifice ale omului, create în decursul vieții, cu care se apreciază specificul în mentalitatea și comportamentul omului concret. Ea se formează în primul rând prin rolul său social, pe care-l îndeplinește.

O definiție mai structurală este cea propusă de *H.C. Warren*: „Personalitatea este întreaga organizare mintală a ființei umane în orice stadiu al dezvoltării sale. Ea îmbrățișează fiecare aspect al caracterului uman: intelect, temperament, abilitate, moralitate și fiecare atitudine, care s-a format în cursul vieții cuiva”.

De aceeași factură poate fi considerată definiția lui *R. Linton*: „Personalitatea este ansamblul organizat al proceselor și stărilor psihofiziologice aparținând individului.

Menționăm și definiția propusă de *P. Lecky*, care subliniază rolul factorului cognitiv subiectiv în organizarea internă: „**Personalitatea** este o schemă unificată a experienței, o organizare de valori, care sunt compatibile între ele”.

Încheiem seria definițiilor prin structura internă cu formularea, pe care ne-o propune însuși *G. Allport*: „**Personalitatea** este organizarea dinamică în cadrul individului a acelor sisteme psihofizice, care determină gândirea și comportamentul său”.

Pentru a înțelege mai bine, vom explica în continuare conceptele din această definiție:

a) *organizarea dinamică* – formarea structurilor sau ierarhiilor de idei și deprinderi, care ghidează și organizează în mod dinamic activitatea;

b) *psihofizic* – personalitatea nu este nici pur psihică (mentală), nici pur biologică (nervoasă), ci o unitate complexă psihofizică;

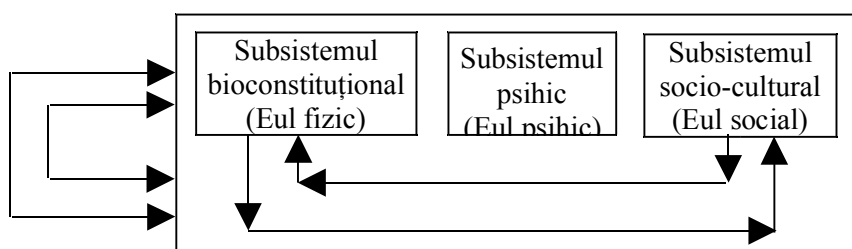
c) *sisteme* – orice sistem este un complex de elemente într-o interacțiune reciprocă. O deprindere este un sistem, la fel și un sentiment, o trăsătură, un concept, un stil de comportare. Aceste sisteme există în mod latent în organism chiar când nu acționează. Sistemele sunt „potențialul nostru de activitate”;

d) *determină* – personalitatea este ceva și face ceva. Sistemele psihofizice latente motivează sau direcționează o activitate și o gândire specifică atunci când intră în acțiune. Toate sistemele, care compun personalitatea, trebuie considerate ca tendințe determinate. Ele exercită o influență directoare asupra tuturor actelor expresive, prin care personalitatea ajunge să fie cunoscută.

e) *caracteristic* – „orice comportament și orice gândire sunt caracteristice persoanei și (...) sunt unice pentru aceasta”;

f) *comportament și gândire* – „personalitatea se manifestă, se dezvoltă în ceea ce gândește, simte și face omul. Acești doi termeni constituie o etichetă pentru a desemna tot ceea ce poate un individ să facă”.

În concluzie menționăm că personalitatea constituie un bloc din 3 determinanți: biologic, psihic și socio-cultural.

Personalitatea

Fig. 16. Schema-bloc a sistemului personalității.

Din această schemă observăm că personalitatea este o realitate complexă, care nu poate fi studiată de o singură știință. E evident faptul că ea trebuie să facă obiectul a cel puțin trei grupe de științe: *biologice, psihologice și socio-culturologice*.

Ca urmare, **Personologia** sau știința a personalității nu poate fi decât o *construcție interdisciplinară integrată*, în care să se articuleze, într-o structură teoretico-explicativă unitară, datele celor 3 grupe de discipline.

Din cele de mai sus rezultă că psihologia nu-și poate revendica dreptul de monopol sau de exclusivitate în studiul personalității. Domeniul său de competență îl reprezintă doar componenta psihică. Luată sub aspect psihologic, personalitatea se identifică, în linii mari, cu programele și structurile sistemului psihic uman (SPU), G. Kelly a introdus termenul sugestiv de „*constructe personale*”, care se elaborează în baza experienței proprii și sunt implicate în decizii.

Caracteristicile „constructelor personale”

1. Constructele personale (trăsături, structuri, factori de personalitate) – sunt formațiuni integrate, sintetice, care reunesc diferite funcțiuni și procese psihice.

De exemplu: Dispoziția spre comunicare implică nu numai limbaj, dar și motivația, trebuința de a comunica și totodată un mod de a gândi și simți.

2. Constructele personale dispun de o *relativă stabilitate*, se manifestă constant în conduită, neputând fi radical modificați în situații accidentale.

De exemplu: Cine este înzestrat cu răbdare, cu stăpânire de sine și calm, de cele mai multe ori dovedește aceste calități și numai excepțional abdică de la ele.

3. Constructele personale tind spre *generalitate și caracterizează pe om în ansamblul său* și nu numai într-un anumit raport concret.

De exemplu: Inteligența generală, modalitatea temperamentală, fermitatea în atitudini se manifestă în cele mai diverse situații și independent de acestea.

4. Constructele personale dispun totuși de o oarecare *plasticitate*, nu sunt total rigizi, putându-se restructura și perfecționa sub presiunea condițiilor de mediu.

De exemplu: mentalitatea conservatoare trebuie să cedeze în fața forței transformărilor revoluționare.

5. Constructele dominante în sistemul de personalitate al subiectului sunt *defenitorii* pentru el, îl exprimă în ce are el esențial ca om cuminte sau turbulent, talentat sau incapabil, respectuos sau insolent etc.

Totalitatea structurată a factorilor de personalitate, la care prin dezvoltarea sa subiectul a ajuns, reprezintă o stare de fapt, este însăși „*substanța*” personalității, ce se confruntă cu lumea.

De aceea, pe baza cunoașterii structurilor de personalitate se pot face previziuni asupra reacțiilor și conduitei subiectului într-o situație dată sau în fața unei sarcini, ce i se încredințează.

Însuși subiectul, care se observă și se compară cu alții ajunge să-și constate capacitățile și trăsăturile sale. Uneori, se laudă cu ele, alteori se resemnează fatalist: „așa sunt eu și n-am ce face”. Dar omul nu este, totuși, un automat orb; el se cunoaște și poate decide asupra ce să facă și cum; el, fiind conștient de sine, încearcă mereu să-și ia în stăpânire propria ființă cu tot ce are ea, inclusiv structurile personale.

O lege fundamentală a sistemului de personalitate este **autodepășirea și realizarea de sine**.

1.3. Structura integră a personalității

Personalitatea se caracterizează prin două trăsături fundamentale:

– prin *stabilitate*, ceea ce înseamnă o modalitate de exteriorizare și de trăire interioară relativ neschimbată în timp. Cu toată plasticitatea și modificarea manifestărilor psihice ale personalității, totuși, foarte limpede rezultă o relativă constanță a structurii sale psihice, ceea ce, în special, permite să se prevadă comportarea unei anumite personalități într-o situație dată.

– prin *integrare (unitate)*, deci prin formarea unei unități și totalități psihice. Personalitatea omului e un tot întreg, unde fiecare trăsătură este indisolubil corelată cu altele și se poate schimba complet dacă acest lucru îl cer raporturile cu alte trăsături ale personalității.

În descrierea științifică a personalității, psihologia apelează la conceptele de structură. Personalitatea ne apare ca un ansamblu de structuri.

Structura personalității după *Rubinștein I.L.* poate fi prezentată astfel:

1. Orientarea personalității – se manifestă în trebuințe, necesități, interese, idealuri, convingeri, motive dominante ale activității, în comportament, concepția despre lume.

2. Procese psihice și activitatea cognitivă:

- cognitive (senzații, percepții, memoria, gândirea, limbajul, imaginația);
- volitive (voința);
- afective (emoțiile și sentimentele).

3. Particularitățile individual-tipologice se manifestă în temperament, caracter și aptitudini.

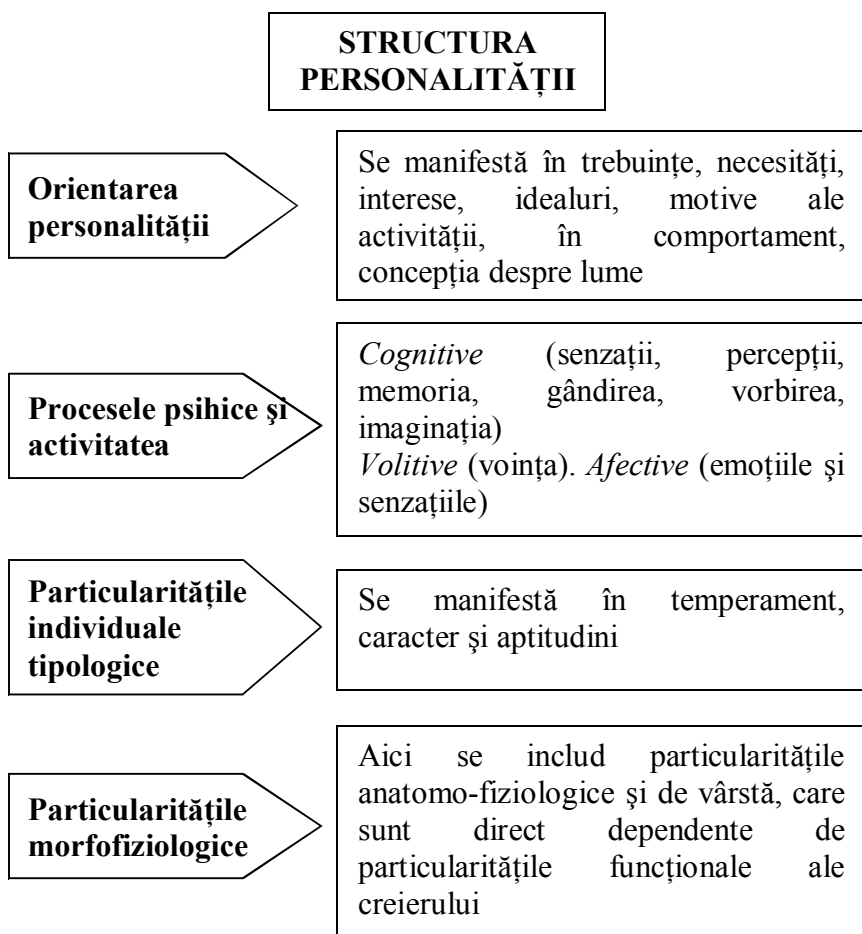
4. Particularitățile morfofiziologice – includ particularitățile anatomo-fiziologice și de vârstă, care sunt direct dependente de particularitățile funcționale ale creierului.

Tabelul 9

Structura personalității după **Platonov K.**

Substructura orientării personalității	Substructura experienței sociale
Unește atitudinile și calitățile morale ale personalității. Trebuie evidențiate nivelul, larghețea, perseverența, rezistența, și activismul În formele orientării personalității se manifestă atât atitudinile, cât și calitățile morale	Include cunoștințele, priceperile, deprinderile și abilitățile acumulate în experiența proprie, prin învățare
Substructura formelor de reflectare (psihologică)	Substructura biologic condiționată
Cuprinde particularitățile individuale ale unor procese psihice, care se formează în procesul vieții sociale	Întrunește particularitățile tipologice ale personalității, particularitățile genitale, de vârstă și transformările ei patologice, care în mare măsură sunt dependente de particularitățile morfofiziologice ale creierului

Structura personalității (după Rubiștein S.L.)

1.4. Tipologia personalității

Personalitatea poate fi abordată din perspective și din direcții variate. Există numeroase teorii și concepții privind tipologiile personalității.

C. Enăchescu, de exemplu, referindu-se la tipurile de personalitate, enumeră următoarele concepții principale:

- 1) *tipologii morfo-fiziologice;*
- 2) *tipologii fiziologice;*
- 3) *tipologii psihologice pure .*

Teoriile personalității au izvorât din clinică și au fost sugerate de practica medicală. Teoriile personalității bazate pe elemente tipologice au fost realizate în special de către medici, fapt pentru care s-au folosit drept criterii aspectele morfologice ale corpului, factorii fiziologici sau psihologici, precum și aspectele clinice sau chiar predilecția pentru o anumită boală somatică sau psihică. Prezentăm în continuare câteva dintre tipologiile cel mai des utilizate.

Bazându-se pe analiza cazurilor din clinica psihiatrică, E. Kretschmer edifică o tipologie morfo-psihică, înfățișând trei tipuri principale și unul secundar:

– *Tipul picnic* sau *ciclotim* – se caracterizează prin cap rotund, față rotundă, gât scurt, trunchi plin și rotund, membre subțiri. Din punct de vedere psihiatric, picnicii reacționează ca

persoană unitară, sunt sociabili. Ei sunt preocupați mai curând de aspectele concrete ale realității, sunt mai curând „empiriști”. Viața lor sufletească se desfășoară prin oscilații între euforie și depresiune.

– *Tipul leptosom* sau *schizotim* – se caracterizează prin fața uscățivă, gât lung, corp subțire, torace lung și plat. Ei sunt (sau par) închiși, timizi, nesociabili, singuratici, enigmatici, reci, indiferenți la lumea din jur sau chiar ostili față de mediu. Conduita lor este frecvent neadecvată. Gândirea lor este abstractă, cu capacitatea de a sesiza detaliile. Dintre leptosomi se recrutează mulți teoreticieni, formalști, fanatici.

– *Tipul athletic* – se caracterizează prin corp înalt, de construcție solidă, capul este adesea rotund, corpul este bine proporționat. Athleticul este liniștit în mișcări, mai curând greoi, imaginația este redusă, dar perseverența este remarcabilă. Tipul athletic este caracterizat psihic prin vâscozitate și explozivitate.

– *Tipul displastic* – (tip net „anormal”, submorbid sau chiar morbid) – se caracterizează în special prin dismorfie.

Fundamentându-și tipologia pe un criteriu embriologic, W.H. Sheldon realizează o sistematică morfologică în funcție de predominanța țesuturilor derivate din cele trei foite embrionare: endoderm, mezoderm și ectoderm. Tipurile somatice realizate sunt corelate cu o dimensiune psihologică, la rândul ei ilustrată prin aproximativ 20 de trăsături particulare. Se descriu astfel:

– *Tipul endomorf* – amabil, iubitor de comodități, de spectacole și de tovărășie, curios și tolerant, satisfăcut de sine însuși, atașat de familie și de trecut. Dimensiunea psihologică a acestui tip ar fi ilustrată prin: atitudine relaxată, latență crescută în declanșarea reacțiilor, mică amplitudine emoțională, toleranță, extraversie.

– *Tipul mezomorf* – are sistemul muscular și cardiovascular bine dezvoltate: puternic, plin de energie, foarte dur, curajos, combativ și chiar agresiv, iubitor de aventură și de exerciții, cu tendințe dominatoare, trăind mai ales în prezent, caracter energetic, cu gust al riscului și hazardului.

– *Tipul ectomorf* – are sistemul nervos dezvoltat și sensibil. Este, de obicei, slăbănog și fragil, cu mișcări dizarmonice, dar cu reacții fiziologice vii. Este foarte sensibil la durere. Iubitor de singurătate, nesigur pe sine, introvertit, egoist.

Teoria psihoanalitică a personalității

Teoria psihoanalitică a personalității este elaborată de Sigmund Freud, se atribuie la tipul celor psihodinamice, neexperimentale și structural dinamice, care cuprind toată viața omului și folosesc însușirile psihologice interne la descrierea lui ca personalitate, în primul rând, necesitățile lui și motivele. Este una din cele mai răspândite teorii în psihologia personalității.

Sigmund Freud (1856–1939) – psiholog din Austria, preocupat de psihoterapie. Un timp S.Freud a lucrat cu Iosif Breier, care a pus baza teoriei psihoanalitice. Breier pe larg folosea hipnoza. Pacienții lor mai des erau femeile, care sufereau de isterie. Boala se manifesta în diferite simptome: fobii, pierderea sensibilității, dedublarea personalității. Pacienții erau rugați de către Freud și Breier să povestească despre toate împrejurările, care au însoțit apariția simptomelor bolii. S-a observat că în cazurile când bolnavii reușeau să-și amintească despre aceasta, simptomele dispăreau, cel puțin pe un timp. Breier a numit acest efect „catarsis”, ceea ce înseamnă curățire. În aceste experimente clinice a apărut ideea, la care nu o dată a revenit Freud. Pe prim plan au apărut relațiile conflictuale dintre conștient și inconștient, care dereglează cursul normal al conduitei stărilor psihice. Noile gânduri ale lui Freud și Breier erau legate de rezistența, care este opusă de către conștient-inconștient, în rezultatul cărui fapt și apar bolile organelor de simț. Apelarea la început la hipnoză, mai târziu la „asociațiile libere”, permiteau atenuarea acestei rezistențe. Hipnoza slăbea controlul conștiinței, iar câte odată aducea la

dispariția lui. Aceasta ușura rezolvarea problemei pacientului, atunci când el era rugat să povestească despre retrăirile refulate din conștiință.

Un alt moment important, descoperit de acești doi savanți, a fost transferul – cazurile, când pacientul își transfera retrăirile vieții sale asupra personalității psihoterapeutului. Transferul, asemenea hipnozei, a devenit un procedeu de a pătrunde în sfera pulsionilor înăbușite, refulate. Mai târziu Freud a considerat că nu e nevoie de hipnoză și a exclus-o.

Freud considera autoconștiința omului comparabilă cu vârful unui aisberg, era de părere că numai o parte neînsemnată din ceea ce se petrece în sufletul omului îl caracterizează ca personalitate și el e conștient de aceasta. Numai o parte mică a faptelor omul e în stare să le lămurească, să le descrie, să le înțeleagă.

Partea principală se află în sfera inconștientului, și numai metodele speciale, elaborate în psihoanaliză, permit de a pătrunde în ea.

Concepția lui Freud cuprinde 2 domenii: o doctrină psihologică și o terapie a bolilor psihice. Doctrina sa psihologică se bazează pe trei noțiuni principale:

1. Ideea de înăbușire de către conștiință a unor tendințe sau reprezentări, împinse într-o regiune psihică în afara conștiinței – numită refulare.

2. Noțiunea de inconștient – viața spirituală nu se limitează la conștiință, alături de aceasta există o realitate psihică inconștientă, ce influențează viața psihică conștientă.

3. Noțiunea de libido-tendință sexuală, care ar fi la baza impulsurilor și tendințelor, pe care conștiința le împinge în inconștient. Lucrurile se complică când aceste reprezentări au un potențial afectiv și nu sunt indiferente.

Freud evidențiază două trebuințe, care determină activitatea psihică a omului: libidoul și agresivitatea. Însă din cauza că satisfacerea acestor necesități este împiedicată de obstacole din mediul înconjurător, ele sunt refulate și formează sfera inconștientului. Câte odată ele iese din inconștient, ocolind „cenzura” conștiinței și se exprimă în simboluri. Psihoanaliza lui Freud nu s-a limitat la sfera psihologică, dar s-a răspândit asupra întregii istorii a culturii umane.

Toate acțiunile omului prezintă simboluri ale necesităților, refulate în inconștient, ele se pot manifesta în scriere, în vorbire. În mituri, obiceiuri Freud de asemenea vedea o simbolizare a necesităților biologice refulate.

În structura personalității, elaborate de Freud, sunt incluși 3 componente de bază:

1. **Id** (sinele);
2. **Ego** (eu);
3. **Super-ego** (supra-eu).

Id – este sfera inconștientului, aici domină instinctele inconștiente refulate, acționează după principiul plăcerii.

Ego – pe de o parte urmează instinctele inconștiente, pe de altă parte, se supune normelor și cerințelor realității.

Super-egoul este totalitatea normelor morale ale societății, ea îndeplinește rolul de „cenzură”. În așa fel, Ego se află în situație de conflict, căci Id și Super-ego sunt incompatibile. Din această cauză Ego (eu-l) mereu recurge la mecanisme de apărare: refulare, sublimare. Însăși refularea se efectuează inconștient. Însă motivele, retrăirile, sentimentele, care se transferă în inconștient, continuă să acționeze, manifestându-se prin simboluri, printr-o activitate, care e potrivită pentru cenzură.

Pentru înfăptuirea variatelor funcții ale formelor activității, Freud a evidențiat un întreg sistem de mecanisme speciale (sublimarea, proiecția, transferul, refularea, regresia, etc.). Organismul e privit ca un sistem energetic complicat, condus de legea păstrării energiei. De aceea, dacă libidoul e stopat într-o manifestare a sa, el neapărat trebuie să producă oarecare alte efecte. Super-egoul asigură acceptarea socială a acestor mecanisme. Însă dacă aceasta nu-i reușește, conflictul dintre Id și Super-ego se acutizează, funcționarea normală a sistemului este dereglată, libidoul blocat își găsește expresia în simptomele bolii – nevroza.

La mijlocul secolului trecut a început o reformare a învățaturii lui Freud – a apărut o nouă tratare a inconștientului – neofreudismul. O tendință de a ignora baza învățaturii lui Freud găsim în psihologia analitică a lui K. Iung, în psihologia individuală al lui A. Adler, în psihologia epigenetică al lui E. Erixon, în teoriile lui G. Sulliven.

Critica lui Freud era orientată asupra tendințelor biologizatoare ale concepției sale, neofreudiștii au încercat să socializeze învățătura lui.

Karl Jung (1875–1961) – psihiatru, psiholog elvețian, fondatorul psihologiei analitice, fiind un adept al lui Freud, a elaborat una din metodicile experimentului asociativ, a introdus noțiunea de „complex”. Mai târziu Iung s-a îndepărtat de Freud și freudism, înaintând părerea că în afară de subconștientul individual mai există și inconștientul colectiv. Prima pricină a contradicției dintre ei e ideea pansexualismului, elaborată de Freud.

Sistemul său Jung l-a numit „psihologie analitică”. Jung considera că baza vieții spirituale o constituie experiența ereditară a generațiilor precedente, care e alcătuit din totalitatea arhitipurilor.

Analiza visurilor de noapte și devierilor psihicului în învățătura lui Jung e strâns legată de studierea principalilor componenți ai culturii, miturilor, religiei, folclorului. Jung e convins de faptul că omul include trei niveluri: conștiința, inconștientul personal și inconștientul colectiv, format din urmele memoriei, lăsate de trecutul omenirii. Inconștientul colectiv exercită influență asupra personalității omului, determină comportamentul lui din momentul nașterii.

Jung a elaborat o structură a personalității (foarte complicată și nerecunoscută de toți), care include:

- eu;
- „umbra” – totalitatea închipuirilor refulate despre sine însuși;
- autocunoașterea sensului vieții;
- „anima” – izvorul pulsionilor și mângâierii;
- „animus” – izvorul judecăților, opiniilor indiscutabile.

Jung a propus tipologia caracterelor în corespundere cu predominarea funcțiilor (gândirea, simțul, intuiția), și orientarea personalității spre lumea interioară sau exterioară (introversiunea sau extraversiunea).

Adler Alfred (1870–1937) – psiholog din Austria, reprezentant al curentului psihoanalitic în psihologie. A creat școala științifică a „psihologiei individuale”.

După părerea lui Adler personalitatea e un produs mai puțin al eredității decât al mediului, și anume al modelului de viață fixat într-o persoană sau alta din lumea înconjurătoare. Adler e de părerea că educația, înțeleasă în sensul larg de exerciții și contact cu lumea externă, este singurul factor determinant în formarea personalității. Mai mult decât atât, personalitatea individului nu se formează în direcția dispozițiilor și talentelor înnăscute, ci în direcția insuficiențelor organice.

În lupta pentru viață și adaptare la mediu punem mai întâi în activitate dispozițiile înnăscute și organele bine dezvoltate, mai ales aptitudinile slabe și organele deficiente.

Tratamentul nevrozelor este psihanalitic, ca și la Freud. Adler a numit psihologia sa „psihologie individuală” și a studiat problema în legătură cu pedagogia, în care teoria compensării îndeplinite de funcțiile psihice și determinarea personalității în mod exclusiv de mediul social au putut furniza unele concluzii practice.

Critica principală, care s-a adus concepției lui Freud, este valabilă și împotriva doctrinei lui Adler, ce are ca punct de plecare același determinism psihic rupt de substratul fiziologic al fenomenelor spirituale.

Conciliind sexualismul lui Freud cu instinctul de dominație al lui Adler, K. Jung a ajuns la o sinteză-compromis între aceste două opinii extreme.

Jung respinge, ca și Adler, extensiunea nejustificată dată de Freud noțiunii de libido. Noțiunea de libido capătă la Jung o nouă definiție apropiată de sensul ei propriu – dorința personală.

Instinctul sexual este o astfel de dorință, dar nu e singură. Alături de acest instinct mai sunt cuprinse în libido și alte dorințe, instincte, trebuințe.

Manifestarea acestui libido au două direcții fundamentale: a conservării și a reproducerii (instinctele vitale cele mai vechi).

Cât privește nevrozele, Jung observă că nu orice nevroză e de origine sexuală (deși nevrozele sexuale sunt cele mai numeroase). Nevrozele sunt datorite unei insuficiențe de energie vitală, unei căderi de tensiune nervoasă. Eșecul unei conduite superioare îl face pe bolnav să se retragă într-o conduită inferioară, părăsită din timpul copilăriei, nevroza e un proces de regresivitate.

În ce privește inconștientul, Jung respinge refularea, oricât de mare ar fi rolul ei ca principiu de explicație a inconștientului. El ajunge la concluzia că inconștientul e format nu numai din tendințele refulate, care au fost la un moment dat conștiente, ci și dintr-o serie de tendințe, ce nu au fost niciodată în conștiință, rămânând într-o stare latentă, cât și prin multe alte deprinderi, care fără de faptul să fie refulate sau automatizate, exercitându-se fără controlul conștiinței.

Jung destinge în inconștient mai multe straturi: un inconștient personal (cuprinde diversele manifestări individuale specifice) și un inconștient apersonal, ce cuprinde o serie de elemente comune tuturor indivizilor.

Aportul cel mai important al psihologiei lui Karl Jung constă în problema tipurilor. Pentru Jung există două tipuri: tipul introvertit și tipul extrovertit. Jung e de părerea că pe baza tipologiei sale se poate încerca și o sinteză între teoria lui Freud și teoria lui Adler: teoria lui S.Freud s-ar aplica mai ales la tipul extravertit și cea al lui A.Adler – la tipul introvertit.

Tipul extrovertit – este orientat spre exterior, spre cunoașterea lumii externe, evită singurătatea, este sociabil și agregat de comunitate, animator și eventual conducător de grup. Nu se cunoaște pe sine suficient, nu știe care este Sinele său autentic;

Tipul introvertit – este inapt pentru dezvoltarea unor relații sociabile, slab adaptat la realitate; evită lumea, se complace în singurătate. Găsește în sine ceea ce extravertitul găsește în ceilalți; solitar, iar uneori bizar și egoist.

Menționăm, însă, faptul că cele două modele, polar opuse, situate pe extreme, contrazicându-se, nu sunt niciodată pure; introvertitul conține întotdeauna elemente de extraversion și invers.

Teoriile umanistice ale personalității

Printre direcțiile psihologice, ce se exprimau împotriva psihologiei atomiste, sunt teoriile umaniste. Esența acestor teorii constă în faptul că personalitatea e privită ca o formațiune psihologică, ce ia naștere în procesul vieții în societate, ca un produs al dezvoltării experienței umane, însușirii formelor sociale de conduită. Pentru psihologii direcției umanistice personalitatea este o formațiune psihologică, care se referă nu numai la realitatea înconjurătoare, dar și la propria persoană. Se înainta părerea despre faptul că sunt baza conduitei omului.

Acest curent și-a început dezvoltarea în anii '30, s-a dezvoltat apoi în anii '50-'60, a exercitat o mare influență asupra dezvoltării psihologiei sociale. Reprezentanții acestei teorii protestau împotriva părerii că conduita omului e condiționată sau de tendința spre plăcere, sau de tendința spre agresiune, sau spre apărarea de societate. Ei au negat părerea că impulsurile naturale neapărat sunt dușmănoase societății, dimpotrivă, psihologia umanistă înaintează în calitate de mecanism motivele înnăscute altruiste. Cu alte cuvinte, psihologii umaniști insistau pe punctul de vedere antropologic. Anume condițiile social-istorice formează sfera afectiv-motivațională a omului, necesitățile lui specific umane. Pentru umaniști nucleul central al omului e închipuirea lui despre sine, autoaprecierea: „Eu-sistemul”, „Eu-chipul”.

Teoria lui Karl Rogers

Unul dintre primii reprezentanți ai acestui curent este Karl Rogers (1900). Metoda sa de terapie Rogers a numit-o indirectivă sau concentrată la pacient. Conform metodei lui Rogers medicul nu trebuie să-i sugereze pacientului careva gânduri, contactul dintre medic și pacient

trebuie să se bazeze pe stimă, încredere, egalitate în drepturi. Pacientul a fost numit de către Rogers „client”. Funcția terapeutului constă în crearea unei astfel de situații, în care medicul este al doilea „Eu” al pacientului. Unica regulă a terapiei – stima adâncă față de poziția individuală a personalității. Metoda terapeutică a lui Rogers coincide cu închipuirile lui despre formarea personalității și mecanismele dezvoltării ei. Ulterior ideea lui Rogers despre terapia indirectă a devenit o teorie psihologică a purtării indirective. Comunicarea între oameni trebuie să fie indirectivă, bazată pe stima față de oameni. Această teorie e utilizabilă mai ales în psihologia copiilor, psihopatologia copiilor, în special în terapia nervozelor, unde într-adevăr există un câmp larg pentru comunicarea indirectivă.

Veriga principală în teoria personalității al lui Karl Rogers e categoria autoaprecierii. Formarea autoaprecierii nu are loc fără conflicte, adesea autoaprecierea nu corespunde cu aprecierea altor oameni. Are loc un proces complicat: negarea ori părerii proprii, ori părerii oamenilor, care ne înconjoară, – „procesul organic de apreciere”. Copilul începe să aibă o atitudine de neîncredere față de propriile senzații, orientându-se la aprecierea altor oameni, astfel omul se îndepărtează tot mai mult de la autoapreciere. Anume această contradicție despre aprecierea greșită, dar conștientizată și mecanismul de apreciere la nivelul neconștientizat interior caracterizează personalitatea nematură, ce suferă de incapacitatea de autoactualizare. (Rogers evită termenul „nevroză”).

Omul tinde să păstreze valorile „proprii” și închipuirea despre sine bazată pe ele, deci omul construiește un sistem de apărare împotriva experienței periculoase, incompatibile cu „Eu-concepția”. Sunt necesare tot mai multe reacții de apărare pentru a păstra părerea greșită despre sine.

Terapia lui Rogers e menită să lichideze contradicția dintre „Eu-concepția” conștientizată și experiența reală, pe care omul o neagă, de a-l apropia pe om de experiența proprie interioară (e posibil doar în situațiile, când nu este pusă în pericol personalitatea). În rezultat, se formează o „Eu-concepție” nouă, plastică, orientată la procesele interioare de apreciere. Schimbarea comportamentului se produce automat.

Ca și în neopsihanaliză, la Rogers dezvoltarea personalității este determinată de tendința înnăscută, mediul e doar o influență din exterior străină omului. Ca și la Freud, psihicul se determină pe sine, relațiile lui cu mediul au forma unui conflict principal. Rogers cere ca psihanalistul niciodată să nu se apropie de pacient cu schema de acum gata. Rogers e de părerea că autoaprecierea omului exercită influență asupra sănătății lui.

Adesea oamenii au o închipuire greșită despre sine. Dorind să evite schimbarea închipuirii sale, ei denaturează realitatea, în care trăiesc. Sunt cazuri când omul schimonosește nu realitatea sau părerea altor oameni, ci autoaprecierea: „Eu sunt rău”. Rogers accentuează că omul nu întotdeauna își menține autoaprecierea înaltă, el ignorează experiența sa de viață. Acest fenomen de schimonosire a realității este o măsură neconștientizată de apărare și conduce la conflict intern, de aceea scopul psihoterapeutului (și al oamenilor înconjurători) este de a ajuta la formarea unei autoaprecieri plastice. Plasticitatea, conform părerii lui Rogers, este cea mai necesară condiție mereu schimbătoare a vieții.

Spre deosebire de psihanalitici, Rogers susține că chiar trebuințele primare, cele mai necesare pot acționa la om numai cu condiția că ele sunt susținute de normativele corespunzătoare.

Meritul lui Karl Rogers constă în faptul că obiectul analizei și studiului său empiric a fost structura psihologică interioară a personalității. El și-a concentrat atenția asupra fenomenelor importante pentru formarea psihologiei umane, cum sunt autoconștientizarea și autoaprecierea, la funcțiile lor în dezvoltarea și comportamentul subiectului.

Teoria lui Gordon Allport (1897–1967)

Gordon Allport în trecut a fost psihoterapeut, apoi a început să se ocupe de psihologie. Allport se deosebește de ceilalți psihologi prin faptul că el pleca nu de la clinică spre omul sănătos, nu de la omul bolnav psihic la cel sănătos, ci invers. El a înaintat părerea, despre aceea,

că psihologii trebuie să treacă de la studierea oamenilor bolnavi la cei sănătoși. Prin aceasta Allport se deosebește de neofreudiști și K. Rogers, care transferau legitățile dezvoltării psihicului nevroticului asupra personalității sănătoase. După Allport, omul prezintă un „sistem deschis”, aceasta înseamnă că dezvoltarea omului se petrece întotdeauna în relații reciproce cu alți oameni. În aceasta constă prima încercare de a prezenta lumea ca neantagonistă, dimpotrivă, aceste relații îl dezvoltă pe om ca personalitate și dă posibilitate dezvoltării lumii microsociale și macrosociale. De aici rezultă că nu există un echilibru dintre om și lume.

Încă o teză importantă: tratarea personalității ca „sistem deschis” nu înseamnă acceptarea parametrilor ei stabili, anume consolidarea lor neîntreruptă este forma principală de existență a personalității. Anume relațiile sociale constituie personalitatea. Personalitatea, după părerea lui Allport, e un model de categorizare a relațiilor. Dezvoltarea personalității e determinată de nivelul de autonomie a motivelor ei, dezlegarea ei de la necesitățile biologice. În această privință Allport e în contradicție cu freudismul.

În calitate de mecanism de dezvoltare a personalității Allport a declarat trăsăturile. Noțiunea de „trăsătură” este diferită de trăsătura caracterului, este o „trăsătură-motiv” sau „trăsătură-interes”. Trăsăturile, în opinia lui Allport, sunt motivele, ce acționează în momentul dat. Allport accentuează că trăsăturile unui om matur diferă radical de cele ale copilului. Trăsăturile nu sunt biologice, dar nici nu se reduc la începutul spiritual. Trăsătura se prezintă ca motiv al comportamentului uman. Dar de unde apare motivul? De aici începe neconsecutivitatea lui Allport: pe de o parte, el consideră că trăsătura-motiv nu e factor biologic, dar, pe de altă parte, consideră că fiecare om se naște cu o mulțime de trăsături (motive), ce se transformă pe parcursul vieții, dar totuși ele sunt înnăscute. Omul are două clase de trăsături:

- de bază;
- instrumentale.

Trăsăturile de bază sunt acele trăsături, ce stimulează comportarea, instrumentele – ce conturează purtarea omului (politețea, reținerea, etc.). „Armonizarea trăsăturilor de bază și instrumentale este baza formării noilor motive”. G.Allport spune că stabilitatea, permanența trăsăturilor mărturisește despre maturitatea personalității. Uneori trăsătura devine factorul de bază în viața omului, ea merită să fie dominantă, cardinală. Această trăsătură nu poate rămâne ascultată mult timp – ea numaidecât se exprimă în actele de comportament.

Allport accentuează următoarele trăsături caracteristice personalității sănătoase:

- poziția activă referitor la realitate;
- experiența trebuie să fie accesibilă pentru conștiință (posibilitatea de a vedea fenomenele propriei vieți așa cum sunt ele, dar nu prin intermediul „apărării psihologice”);
- autocunoașterea;
- aptitudinea de abstractizare;
- procesul continuu de individualizare;
- autonomia funcțională a trăsăturilor;
- rezistența la frustrații.

În calitate de condiție principală în dezvoltarea personalității Allport înaintează posibilitatea „împotrivirii echilibrului”, tensiunea trebuie să se păstreze, dar să nu se înlăture (este contrariul teoriei lui K. Levin).

Trăsăturile, ce caracterizează personalitatea nevrotică:

- poziția pasivă față de lumea înconjurătoare;
- diverse „măsurile de apărare” (sublimarea, substituirea, refularea);
- schimonosirea stării reale a lucrurilor;
- limita în gândire;
- înpotmolirea, înțepenirea dezvoltării.

Motiv al comportamentului lui poate fi nu numai obiectul real, în afara omului, dar și imaginația, închipuirea despre faptul, ce se poate întâmpla. Allport ajunge la concluzia că

trăsăturile pot fi observate studiind omul, viața lui individuală, actele de comportament. Trăsăturile nu se caută prin metoda deducției.

Teoria autoactualizării a lui Abraham Maslow

A. Maslow (1907–1970) este unul din cei mai străluciți reprezentanți ai direcției umanistice. Maslow este împotriva teoriei homeostazei (echilibrului dintre om și lumea înconjurătoare). Maslow accentuează părerea că nu trebuie de studiat psihologia personalității omului pe baza studierii nevroticilor. Maslow vede la baza activității, comportamentului individului tendința continuă spre autoactualizare, autoexpresivitate. El se contrazice cu Darwin în privința supraviețuirii animalelor puternice și agresive, spunând că agresiia și cruzimea nu e instinctul principal al animalelor. Maslow spune despre instinctul, ce îi face să se ajute unul pe altul. Dezvoltarea acestui instinct umanoid este transferată de către Maslow și asupra omului.

A doua teză că omul e dator să fie ceea, ce poate deveni, e dator să-și îndeplinească misiunea, utilizând toate posibilitățile sale.

Maslow a ajuns la concluziile sale pe cale neexperimentală. El a studiat biografiile oamenilor celebri. Maslow consideră că necesitatea de „autoactualizare”, această necesitate umanoidă superioară apare numai de când la oamenii sănătoși, nevroticii sunt lipsiți de această necesitate, și însăși nevroza, susține Maslow, apare la acei oameni, care din anumite cauze nu au necesitatea de „autoactualizare”. Cu alte cuvinte, omul trebuie să realizeze ceea ce e “depus” în el, ce el poate realiza. Dacă în individ sunt depuse aptitudinile de actor, el va tinde să devină actor. Dacă condițiile vieții împiedică realizarea acestei tendințe, începe conflictul, care constă în faptul că omul nu are posibilitatea de „autoactualizare”, de a deveni ceea ce poate fi. Această nesatisfacere dă naștere nevrozelor.

Ce este personalitatea după părerea lui A. Maslow? În ce constă sensul „autoactualizării”?

După Maslow „autoactualizarea” este un fenomen înnăscut, el se conține în natura omului. Copilul se naște cu necesitățile umane – bunăvoință, moralitate, ele constituie nucleul omului, dar omul trebuie să fie în stare să realizeze aceste posibilități (condițiile trebuie să permită aceasta). Maslow spune că necesitățile umanoide sunt înnăscute, instinctuale. Susține că însăși în noțiunea de „autoactualizare” e depus ceva social. Aceasta înseamnă nu înăbușirea instinctelor, agresiei omului, ci natura omului, în ce constă ea, A. Maslow a încercat să analizeze conținutul necesității, trebuinței, n-a putut, rămânând pe poziție antropologică să dezvăluie latura socială a trebuinței.

Teoria rolurilor

Reprezentanți ai acestei teorii sunt Dj. Mid, I. Blumer, M. Kun, fiind concomitent reprezentanți ai psihologiei sociale americane.

Dj. Mid consideră că omul se află în relație reciprocă permanentă cu societatea, de aceea nu putem presupune comportarea personalității. Dj. Mid, și adeptul său M. Kun consideră că mecanismul de bază și structură a personalității este esența de rol a ei. M. Kun accentuează că individul formează planurile sale de conduită în corespundere cu rolurile și locurile sale în grupurile referente. Atitudinea sa față de sine ca față de obiect este cel mai bun indiciu al acestor planuri de conduită. Apariția teoriei rolurilor e legată de lupta împotriva behaviorismului. Reprezentanții teoriei rolurilor își închipuie că omul acționează în viața sa ca „cineva” sau ca membru al colectivului: ca „fiu”, ca „tată”, ca „lector”, etc. Omul nu e o personalitate abstractă, el e întotdeauna purtătorul unor anumite norme, drepturi, îndatoriri. Aceasta însă nu înseamnă că omul conștient joacă un rol, că omul e în calitate de actor.

Dezvoltarea psihicului uman, al activității psihice are loc numai în procesul jucării unui careva rol. Rolul se formează în procesul vieții. După părerea lui Dj. Mid și M. Kun rolul este funcția comunicării între oameni. Adesea teoria rolurilor e numită teorie a așteptărilor (nu poți juca rolul, neștiind ce poziție să ocupi în viață). Rolul poate fi jucat într-un plan, nereal,

imaginat, verbal, de aceea teoria rolurilor e strâns legată de problema psiholingvisticii. Reprezentanții teoriei rolurilor acordă o mare atenție situațiilor de joc la copii, anume cazurile când ei în joc interpretează careva roluri. Acceptând un rol în joc, copilul se dezvoltă, se învață să cunoască lumea, relațiile interumane. Personalitatea copilului se formează în situațiile de joc. Este foarte amplu utilizată terapia prin joc.

Căutarea sensului vieții în teoria lui Victor Francl

Victor Francl (1905) este psiholog și psihiatru austriac. Autorul concepției logoterapiei, conform căreia un factor important în conduita omului este tendința de a găsi și realiza sensul vieții, care există în lumea exterioară. Omul nu-și pune această întrebare, ci răspunde la ea prin faptele și acțiunile sale reale. Rolul sensului îl îndeplinesc *valorile* – niște noțiuni universale de sens, ce generalizează experiența umană.

Francl descrie trei tipuri de valori, care pot face viața omului conștientă, cu sens:

▲ valorile de creație (munca);

▲ valorile de retrăire (dragoste);

▲ valorile relațiilor (poziția omului formată conștient în situații critice de viață, care nu pot fi schimbate).

Realizând scopul, omul se realizează în primul rând pe sine, autoactualizarea este doar un product colateral, accesoriu al împlinirii scopului.

Conștiința este organul, care-l ajută pe om să diferențieze, care din sensurile unei situații concrete este pentru om veridic.

Francl evidențiază trei dimensiuni (parametri) ontologice (sau niveluri ale existenței):

▲ biologic;

▲ psihologic;

▲ poetic (spiritual).

Anume în ultimul sunt localizate sensurile și valorile, ce joacă un rol determinat în direcționarea conduitei.

Libertatea voinței (după părerea lui V. Francl) este nedespărțită de responsabilitatea pentru acțiunile efectuate, fără de care libertatea voinței se transformă în samovolnicie.

Logoterapia este bazată pe conștientizarea de către pacient a responsabilității față de căutarea și realizarea scopului vieții sale în orice situații (inclusiv în situații critice de viață).

Teoriile umanistice pot fi atribuite la cele psihodinamice, și totodată interacționiste, neexperimentale, structural-dinamice, care cuprind toată perioada de viață a omului și care-l descriu pe om ca personalitate – ba în termenii însușirilor interne și ale particularităților, ba în termenii de conduită. Un merit al acestui curent este faptul că reprezentanții lui au avut drept obiectiv de cercetări – personalitatea omului, sfera lui motivațională, ei au înaintat pe prim plan problema autoaprecierii omului, scopurile lui, relațiile reciproce cu lumea.

Teoria personalității în psihologia existențialistă

Un curent important în psihologia contemporană în țările de peste hotare este existențialismul. Existențialismul este un curent filosofic, o știință despre existență.

Principalele teze ale teoriei existențialiste sunt următoarele:

1) psihicul uman, conștiința nu pot fi reduse la mecanismele fiziologice;

2) orice acțiune omenească întotdeauna posedă însemnătate (sau stimul), în care își găsește reflectare atitudinea omului față de mediu;

3) conștiința “reflectoare” este specific umană, prin intermediul căreia omul se eliberează de situații și opune rezistență ei;

4) omul nu poate fi privit izolat de la lumea înconjurătoare, cu care el se află mereu în contact.

„Psihologia înțelegătoare” a lui E. Sprangher

Fondată de către Diltei, a fost dezvoltată ulterior de către E. Sprangher.

Tezele cele mai importante se reduc la următoarele:

1) psihicul se dezvoltă din psihic;

2) psihicul se reduce la înțelegerea intuitivă a „modurilor realității vieții”;

3) nu trebuie să căutăm careva cauze, obiective ale dezvoltării personalității omului, e necesar de a comporta structurile unei personalități aparte cu valorile spirituale, cu cultura societății.

Spranger considera principal în personalitate orientarea valorică, prin intermediul căreia ea cunoaște lumea. A evidențiat 6 forme de cunoaștere a lumii („formele vieții”). În închipuirea lui Spranger „înțelegerea” echivalează cu cunoașterea. E. Spranger a evidențiat șase tipuri de înțelegere a vieții sau șase *tipuri de oameni*:

1) omul *teoretic* – acela, care tinde spre cunoaștere (a legităților, a esenței lumii, a relațiilor omenești);

2) omul *economic* – se caracterizează ca om, care caută folos în cunoaștere;

3) omul *estetic* – omul, care tinde să cunoască lumea prin impresia formată, prin autoexprimare;

4) omul *social* – omul, care dorește să se găsească pe sine în altul (dorința, capacitatea de a trăi pentru altul);

5) omul *politic* – omul, care are putere, forțe de a urma cerințele superioare (însă nu omul, care tinde spre putere administrativă);

6) omul *religios* – tipul de om, orientarea valorică, a căruia constă în căutarea sensului vieții.

Tipurile evidențiate de E. Spranger nu reprezintă o clasificare a oamenilor. Spranger a dorit să demonstreze că oamenii se deosebesc nu prin temperament, constituție sau comportament, dar prin valorile orientării spirituale.

Tezele „*psihologiei înțelegătoare*” la fel ca și tezele psihologiei existențialiste sunt strict idealiste, ele nu și-au găsit nici o întrebuintare în practică, doar au pregătit terenul pentru dezvoltarea multor teorii ale psihologiei idealiste, pentru apariția diferitor direcții mistice.

Teoria personalității în școala sociologică din Franța

Este un curent, reprezentanții căruia consideră că personalitatea trebuie privită ca un produs al dezvoltării sociale. Ultima direcție al acestui curent a dezvoltat două puncte de vedere:

1. La sfârșitul sec. XIX și prima jumătate a sec. XX – *biologic – evoluționist*, la baza căruia se găsesc ideile lui Kant și Spenser.

2. *Sociologic*, care a declarat că psihicul omului este mijlocit, condiționat de societate.

Fondator al acestui curent e considerat E. Diurheim. Aflându-se în contradicții cu behavioriștii, cu psihologia atomistică al lui Tarde și psihologia asociativă, el a înaintat teza despre natura biosocială a omului. A accentuat că procesele psihice superioare sunt determinate de societate, dar recunoștea că un șir de fenomene psihice se dezvoltă ca mijlocite biologic.

Anume concepțiile colective (conștiința colectivă) formează psihicul omului. E. Diurheim și urmașii săi n-au putut să se apropie de această problemă constructiv. La acest curent sociologic aderă și teoria lui Pierre Janet, care a intrat în istoria psihologiei ca „psihologia modului de acțiune”.

Pierre Janet (1859–1947) după specialitate este medic, a fost preocupat de problemele psihologiei (în special nevrozele isterice și psihastenia). Cele mai importante lucrări ale lui P. Janet sunt: „Evoluția personalității”, „Evoluția memoriei în corespundere cu timpul”.

A înaintat părerea că diferite procese psihice sunt fenomene, ce pregătesc acțiunea. Sentimentele, gândirea sunt procese, ce înfăptuiesc reglarea acțiunii. La baza teoriei sale stă învățătura despre comportament, dar aici aceasta e inversă behaviorismului. Conduita omului e analizată nu numai ca activitate privită din afară de către individ, dar și având un conținut psihic, care e o parte indispensabilă a conduitei, – conținutul psihic reglează conduita.

Vorbește despre faptul că gândirea este metoda de pregătire a acțiunii, o probă, efectuată în mod specific, iar în sentimente de acum e inclusă reglarea viitorului comportament.

Pe teza lui Janet despre faptul că în structura proceselor psihice este inclus procesul de reglare, s-au bazat și au dezvoltat-o mai târziu L.S. Vâgotschi, S.L. Rubinștein, A.N. Leontiev, L.I. Blonschi. Transformarea individului în om e determinată de posibilitatea reglării și

autoreglării. După părerea lui Janet, dezvoltarea personalității umane are loc nu numai pe baza chipului sau modelului (gestaltpsihologie), nu numai pe baza motivului (Kurt Levin), dar și pe baza comunicării. A evidențiat trei etape în structura actului de comportare:

- 1) pregătirea interioară de a acționa;
- 2) apariția efortului orientat spre efectuarea acțiunii;
- 3) etapa de determinare.

Janet a înaintat problema reglării în analiza conținutului psihic, însă modelul „acțiunii” nu e privit de către Janet ca product al procesului de statornicire a obiectivelor sociale, însăși noțiunea de model al acțiunii nu coincide cu noțiunea de activitate, determinată de practica social-publică.

În pofida acestor greșeli, teza lui P. Janet despre legătura psihicului cu conștiința, despre faptul că diferite procese psihice înfăptuiesc funcția de reglare, a îmbogățit considerabil psihologia personalității.

Pierre Janet a evidențiat diferite *niveluri de conduită a omului*:

- 1) actele reflectorii (cel mai inferior nivel al conduitei);
- 2) acțiunile perceptive amânate (la acest nivel conduita are o structură mijlocită-pregătirea și terminarea acțiunii);
- 3) acest nivel include în sine actele de imitare (acte sociale elementare);
- 4) actele elementare intelectuale;
- 5) la acest nivel manipularea cu obiecte reale conduce la formarea așa-numitelor obiecte intelectuale;
- 6) nivelul activității gândirii;
- 7) nivelul superior – activitatea de lucru și creație.

Ca criteriu superior al dezvoltării personalității Janet consideră aptitudinea de autoreglare, mijlocire a propriei conduite. În reglarea comportamentului atribuie un rol important limbajului, consideră că trecerea de la nivelul inferior la cel superior are loc prin intermediul limbajului.

Limbajul este condiția principală și mijloc de transformare a acțiunilor practice în acțiuni mintale. Janet a dorit să lichideze ruptura dintre psihic și conduită.

Janet n-a putut crea o teorie integră a dezvoltării personalității. Descriind nivelurile de conduită, trecerea de la unul la altul, Janet n-a descris mecanismele interioare ale lor. În concepțiile lui nu sunt reflectate motivația, scopurile conștiente, fără care reglarea conduitei nu se înfăptuiește. O părere greșită al lui Janet este faptul că în cazul stărilor patologice are loc o regresie la un nivel mai inferior, că disfuncțiile activității psihice nu sunt un moment negativ în dezvoltare, ele prezintă doar o nouă calitate.

Teoria lui J. Newtten

Teoria personalității a psihologului contemporan din Belgia J.Newtten e cunoscută ca concepția „omului spiritual”. Această denumire e legată de închipuirea sa filosofică despre conștiință, ce s-a format sub influența filosofiei subiectiv-idealiste.

În teoria lui Newtten sunt două teze:

1. Relația reciprocă individ – mediu și dominarea individului în această relație.
2. Personalitatea este un sistem integru.

Principalul mecanism al dezvoltării personalității este latura de cunoaștere a trebuinței – posibilitatea alcătuirii și preluării planurilor acțiunii.

Personalitatea este un mijloc de funcționare, ce cuprinde două poluri: „Eu și lumea”, „Eu” reprezintă totalitatea funcțiilor psihice și posibilităților individului, „lumea” este obiectul nostru. O mare atenție Newtten acordă motivației. Motivația, după părerea lui, este selectivitatea activă, continuă, care determină stabilitatea, direcționează conduita și asigură înfăptuirea scopului. Spune că trebuințele spirituale superioare (filosofice, morale, religioase) nu se reduc la tendințele biologice. Newtten critică concepția freudiană despre sublimare, cu ajutorul căreia Freud lămurește procesul transformării energiei sexuale în forme superioare ale activității. După părerea lui formele superioare ale conduitei omului au un izvor specific – necesitățile cu caracter social și cognitiv, care sunt înnăscute, dar posedă o specifică „prelucrare cognitivă”. Newtten a

demonstrat diferența dintre om și animal. Activitatea umană, spune el, e caracterizată prin dezvoltare progresivă, ceea ce lipsește la animale. Recunoaște esența legăturii, relației reciproce dintre necesitățile fiziologice și cele superioare. Sexualitatea sau alte procese fiziologice se exprimă în nenumăratele forme superioare ale activității omenești într-o formă mascată. Însă aceasta nu e procesul sublimării.

Newtten critică tendințele psihologice ale căutării motivelor acțiunii în conținuturile dinamice ale trecutului individului. Motivul actual nu e altceva decât forma, posedată de trebuință în condițiile date ca rezultat al procesului de învățare.

Postulează 3 niveluri ale vieții psihice:

- nivelul psihologic;
- psihosocial;
- spiritual sau existențial.

Introduce trei necesități principale:

- îndemnul spre desfășurarea vieții și necesitatea contactului biologic;
- desfășurarea personalității și necesitatea contactului psihosocial;
- necesitatea susținerii existențiale și integrării universale (ceea ce se exprimă în tendința spre autorealizare).

J. Newtten înaintea „teoria relativă a trebuințelor”, ea este orientată împotriva teoriei despre localizarea trebuințelor în organism. Trebuințele nu sunt o stare a organismului, ci „paterne” relațiilor subiectului cu lumea înconjurătoare.

Newtten include în sistemul necesităților tendința spre realizarea motivelor, ce este legată de funcția de cunoaștere. Teoria lui Newtten este o încercare de analiză a structurii și conținutului personalității. Newtten creează concepția eclectică despre om.

Un moment pozitiv în teoria lui Newtten îl constituie închipuirea sa sistemică despre personalitatea, în care se evidențiază trebuințele sociale și spirituale ale omului, nereducându-le la tendințe biologice. Pozitiv în teoria lui Newtten e faptul că el a accentuat legătura, relația reciprocă dintre psihic și conduită, a apelat la conținutul psihologic al acțiunii. Teoria lui J. Newtten în totalitate suferă de *eclecticitate*, ceea ce rezultă din nerecunoașterea funcției active a conștiinței ca reflectare a lumii obiective.

Personalitatea în viziunea psihoanalitică structurală a lui Jan Lacan

Jan Lacan este un teoretician francez și practicantul așa-numitei „Structuri psihoanalitice”. Este fondatorul și conducătorul școlii freudiste din Paris (din anii 1964–1980). Își pune ca scop principal în fața sa „Revenire la Freud”. Lacan folosea opinia lui Freud despre importanța deosebită a limbii pentru caracterizarea inconștientului și a produselor lui, concretizând și dezvoltând această idee în legătură cu noua experiență a lingvisticii structurale și cu practica avangardei literare. Opiniile lui Lacan au suferit o evoluție semnificativă. În anii 30–40 el se găsea sub influența tradiției existent-fenomenologice. Principalele noțiuni în lucrările lui din această perioadă sunt: „imaginea”, „închipuirea”, „subiectul”, „istoricitatea”.

În anii 50–60 problema centrală în activitatea lui Lacan devine anume rolul limbajului și simbolului în structura inconștientului. Deși unele lucrări demonstrează prezența la fel și a altor interese, numele lui Lacan tradițional se leagă cu concepția „psihoanalizei structurale”.

În această concepție al lui Lacan putem evidenția câteva teze mai importante, ele sunt prezente în lucrările de bază: „Texte” (1966), care reprezintă o culegere a diferitor articole și cuvântări ale autorilor la congrese, seminare, „Funcția și câmpul de vorbire și al limbii în psihoanaliză” (1953).

Lacan recunoaște că inconștientul este compus, structurat ca și limbajul. Toate dorințele omenești se înscriu de acum în ordinea simbolică existentă, unde forma principală, este limbajul.

Nouă nu ne este dat inconștientul curat înainte de limbaj, a judeca despre el se poate numai pe baza povestirii pacientului despre visurile și dorințele sale, dintr-o parte, și analiza vorbirii pacientului de către medic – din altă parte. Inconștientul – aceasta-i vorbirea „altuia”. Noțiunea despre „altul” la Lacan e variată:

- prima variantă „altul” – tata, numele căruia pentru copil se integrează cu legea și ordinea.

- „altul” – la fel este și locul cultural, în care se descurcă toate aventurile dorințelor individuale.

Triada noțiunilor principale ale lui Lacan – „realul”, „imaginativul”, „simbolicul” aproximativ corespunde triadei freudiste: Ego, super-ego, id-ul. „Simbolicul” la Lacan este puterea structurală, dumnezeiască și asupra „realului” și asupra „imaginativului”.

„Realul” – Lacan îl consideră concomitent ca ceva de neuitat și imposibil, un haos, ce nu poate fi denumit.

„Imaginativul” – aceasta-i variația individului a ordinului simbolic, construită pe tinderea iluzorie spre unitate.

„Simbolicul” – obiectiv și material e demonstrat în „reprezentare”. „Reprezentarea” sunt formele materiale ale limbii, ce neapărat domină asupra reprezentării, deci asupra sensurilor sau asupra rațiunilor.

Lanțul „reprezentărilor” semnifică soarta omenească. Legătura atitudinii dintre „însemnat” la fel și dintre „imaginativ” și „simbolic” în concepțiile lui Lacan este „subiectul descentrat”.

El neagă intuiția, care purta caracter superlimbaj, așa și având tip de instincte înainte de vorbire.

Inconștientul, după Lacan, e înscris în cultură și-i raționalizat până la cel mai înalt grad. Spre deosebire de ceilalți psihologi el nu tinde să adapteze bolnavul la mediul social, scopul lui era aprofundarea (prelucrarea) limbajului, a experienței spirituale, ruperea de la vorbirea „deșartă” la cea „plină”, deci cuplarea individului la ordinea simbolică, realizarea descoperirii lui a formelor limbajului, în rezultatul cărora ceva în interiorul subiectului poate fi însemnat.

În toată creația lui Lacan a jucat rol nerezolvarea problemei lui centrale – inconștientul ca limbaj. Pentru soluționarea ei el a folosit metodele structurii lingvistice, antropologice, topologice și matematice.

Însă cele mai adecvate însușiri au fost cele nelingvistice, deci cele matematice. Alcătuiind textele sale pe baza celor elemente, care au loc înăuntrul inconștientului verbal, dar a și introdus pentru privire generală un șir de lucrări „cugetătoare”, nivelul greu obținut al funcționării psihicului uman. Rezultatul obținut nu putea fi numit strict „științific”, ceea ce înțelegea și singur Lacan.

El a văzut condițiile obiective de cunoaștere a inconștientului într-o formalizare de realizare destul de departe a acestui fel de domenii ale experienței umane ca acțiune reciprocă și tipul lăuntric al subiectului.

Apropierea lui J. Lacan de inconștient este mai întâi de toate un fenomen cultural, dar nu pur și simplu practic – terapeutic, în ceea ce constă unul din principalele obstacole din partea colegilor lui – psihanalisti.

Lacan considera că „*psihanaliza structurală*” nu poate fi numită ca tratament în sensul direct al cuvântului, așa cum nu vindecarea, nu izbăvirea de suferințe, ci numai prelucrarea vorbirii, a descoperirilor discursive ai vieții omului poate fi scopul lui.

Dintre cei mai de văză adepți ai lui Lacan sunt: Z. Laplanș, J. Pontalis, S. Lecler, M. Manoni etc. În prezent există și funcționează câteva școli active după ideile lui Lacan.

Tema 2. TEMPERAMENTUL

2.1. Temperamentul – latura dinamico-energetică a personalității

După cum nu există doi oameni cu amprente digitale identice, nici două frunze absolut echivalente pe același pom, tot astfel în natură nu există nici personalități umane absolut asemănătoare – personalitatea fiecărui om este irepetabilă.

Experiența milenară a omenirii, ca și cea a fiecăruia dintre noi, demonstrează că oamenii diferă unii de alții nu numai prin însușirile exterioare, ci și prin cele interioare, psihice, prin modul, în care reacționează la întâmplările obișnuite și la evenimentele neprevăzute, prin modul, în care se comportă cu semenii lor.

Oamenii au o anumită „viteză de reacție”, „viteză de apărare”, care-i deosebesc între ei. S-a constatat deci că deosebirile interioare ale oamenilor se datoresc însușirilor temperamentale.

Integrarea însușirilor și trăsăturilor de ordin dinamico-energetic ale proceselor psihice și actelor motorii, precum *intensitatea, pregnanța, acuitatea, modalitatea, echilibrul* etc., dă structura temperamentală a personalității.

Dacă însușirile dinamico-energetice ca atare sunt *innăscute*, determinate genetic, integrarea lor în plan psihocomportamental, deci în dinamica proceselor psihice și a actelor motorii, se realizează în *ontogeneză*.

Întrucât aceste însușiri bioenergetice se imprimă ca atare pe tabloul comportamental, ce se elaborează stadiul în cursul vieții individului, structura temperamentală și, respectiv, tipul temperamental este *innăscut*, reprezentând astfel, alături de predispoziții, „elementul” ereditar în organizarea internă a personalității.

Astfel, de pildă, N. Sillamy, în al său „Dicționar de psihologie”(1996) definește **temperamentul** ca „un ansamblu de elemente biologice, care, împreună cu factorii psihologici, constituie personalitatea”.

Probabil, cel mai corect este să considerăm că **temperamentul** reprezintă modul, în care variabilele bioconstituționale și bioenergetice se *psihizează* (deci, se implică în organizarea și desfășurarea proceselor psihice – *percepție, memorie, gândire, afectivitate*) și se reflectă în comportament.

Deci când vorbim de temperament în plan psihologic, noi nu ne gândim direct la constituția fizică sau la procesele metabolice, care au loc în organism, ci la modul cum reacționează și se manifestă individul, sub aspect dinamico-energetic, în diferite situații externe: *rapiditatea percepției, a răspunsurilor verbale la întrebări, a reacțiilor motorii; intensitatea trăirilor emoționale și durata lor; intensitatea sau forța acțiunilor voluntare; direcția orientării dominate spre lumea externă (extraversie) sau spre lumea interioară (introversie); capacitatea generală de lucru și rezistența la solicitări puternice și de lungă durată; rezistența la frustrații, la stres, la situații afectogene și conflictuale*.

Toate aceste trăsături se exprimă și se concentrează numai la persoana, care se manifestă, se comportă și acționează într-o împrejurare de viață sau alta; ele nu pot fi observate în stare pasivă, în somn sau în comă. De aceea, temperamentul, deși are o condiționare biologică directă și ereditară, dobândește valențe și sens real numai în plan psihocomportamental.

Temperamentul reprezintă, astfel, pecetea și dimensiunea dinamico-energetică a oricărei unități psihocomportamentale. Temperamentul se regăsește și începe să-și dezvăluie trăsăturile sale specifice îndată ce omul începe să deschidă gura, să ridice mână, să gesticuleze. De aceea, spunem, că temperamentul se manifestă în orice situație, în orice împrejurare, fiind prima determinare a personalității, care se impune nemijlocit observației.

Așa se explică faptul că primele descrieri și clasificări ale lui datează încă din antichitate (Hipocrate, Gallenus). În istoria științei au fost multe încercări de a explica aceste deosebiri individuale între oameni.

Cea mai veche este teoria medicului grec Hipocrate (sec. V î. Hr.), care explica deosebirile individuale dintre oameni prin proporția din organism a patru substanțe: sânge, fierea galbenă, flegma și fierea neagră. Proporția, în care sunt amestecate cele patru sucuri în organism, medicii greci au însemnat-o prin cuvântul „crasis”. În limba latină pentru a însemna această noțiune de amestec se folosea cuvântul „**temperament**” („tempero” – amestec de proporții).

Temperamentul, ce se caracteriza prin predominarea *sânelui*, a primit denumirea de *sanguin*; temperamentul, la care predomină *flegma* – *flegmatic*; oamenii la care în organism predomină mai mult *fierea galbenă*, erau considerați de temperament *coleric*. În sfârșit, oamenii, la care în organism predomină mai multă *fiere neagră*, se raportau la temperamentul *melancolic*.

Astfel a apărut știința teoriei despre temperament, care a fost acceptată de filosofia și medicina veche și s-a păstrat în știință peste 200 de ani. În ea se tratează ideea legăturii dinamicii comportării personalității cu particularitățile biologice ale organismului.

La început medicii greci credeau că proporția acestor 4 lichide determină numai sănătatea omului, iar apoi au folosit teoria lui Hipocrate și la elucidarea particularităților individuale ale oamenilor.

În sec. II î.Hr. medicul român Claudiu Galen a făcut prima clasificare a temperamentelor, pe care a expus-o în renumitul tratat „De temperamentis”. El deosebea 13 tipuri de temperamente, pe care le-a descris foarte minuțios, dar numai 4 din ele au fost cunoscute mai deosebit. Acestea sunt: sanguinic, flegmatic, coleric și melancolic.

Aceste concepții referitoare la temperamente create de Hipocrate și Gallenus, care aveau la baza lor ideea predominării unui lichid inițiau fundamentul fiziologic al anumitor forme de comportare și a obținut o recunoștință parțială în cercetările psihofarmacologice și endocrinologice. De aici rezultă că unele calități, care se referă la temperament (reactivitate, sensibilitate etc.) într-o măsură oarecare depinde de diferențierile individuale în funcționarea sistemului hormonal.

Au fost și alte încercări de a explica natura științifică a temperamentului în acea perioadă. Mai târziu Wundt, creatorul psihologiei experimentale, înțelegea temperamentul ca o predispoziție la emoție, iritare. El evidențiază 2 calități temperamentale bipolare și anume: viteza și puterea schimbării emoției, subliniind însemnătatea caracteristicii energetice a individului.

Un mare merit științific îl are I.P.Pavlov, care a descoperit însușirile activității nervoase superioare. El a demonstrat că anume îmbinarea înăscută a acestor însușiri caracterizează ceea ce numim **temperament**.

Pavlov a luat pentru cercetare organismul ca unitate și a evidențiat în cadrul lui creierul ca componentă, care reglează activitatea tuturor organelor și țesuturilor; unește și coordonează activitatea diverselor părți ale sistemului; suportă influența tuturor organelor și sub influența impulsurilor trimise de ele se restructurează funcțional, asigurând menținerea vieții în organe și țesuturi.

Cu ajutorul metodei *reflexului condiționat*, I. Pavlov a dezvoltat legăturile **ANS** (activității nervoase superioare și însușirile de bază ale proceselor nervoase). Teoria despre însușirile proceselor nervoase, ce decurge din ea, despre tipurile activității nervoase dezvoltă formele primare de comportare a animalelor superioare, cât și a omului. Deci temperamentul depinde direct de structura biologică și este propriu nu numai omului, ci și animalelor.

Am putea spune că temperamentul ține de latura formală, de suprafață, a personalității, ci nu de cea internă, de conținut. Temperamentul nu are o semnificație axiologică, nereclamând o împărțire a oamenilor în buni sau răi, în superiori sau inferiori.

Întrebarea, la care ne răspunde temperamentul, este una de ordin pur fenomenologic dinamico-energetic: cum se exteriorizează și se manifestă o persoană, într-o situație concretă sau alta, sub aspectul intensității sau forței, al mobilității și echilibrului diferitelor tendințe, pulsuri și

procese biologice de semn contrar (forță-slăbiciune, labilitate-inerție, excitație-inhibiție, control-impulsivitate, impresionabilitate etc.).

Din punct de vedere biomedical, se poate afirma doar că o formulă temperamentală este mai avantajoasă decât alta în ceea ce privește rezistența la stresuri și gradul de predispunere la anumite tulburări de ordin psihiatric-nevrotic sau psihotic. Dar, din punct de vedere educațional, nu se poate evidenția un temperament ca fiind absolut favorabil sau superior, iar altul ca fiind total nefavorabil, inferior.

Din cele de mai sus, decurge concluzia că *temperamentul* nu este o variabilă neutră din punct de vedere adaptativ. Dimpotrivă, așa cum am menționat, structura temperamentală este o interfață între persoană și lume și îndeplinește rolul de mediator între intensitatea, durata și semnificația influențelor externe și efectele în sfera psihocomportamentală.

O importanță specială capătă trăsăturile temperamentale în cadrul relațiilor interpersonale, atracțiile și respingerile, simpatiile și antipatiile dintre membrii unui grup fiind condiționate de ele.

2.2. Mecanismele fiziologice ale temperamentului

Explicația științifică a temperamentelor îi aparține fiziologului rus I.P. Pavlov.

Conform învățăturii lui I.P. Pavlov, deosebirile individuale ale comportării, dinamica activității psihice depinde de deosebirile individuale în activitatea *sistemului nervos*.

Pavlov a pornit de la *principiul nervismului*, potrivit căruia rolul principal în reglarea raporturilor organismului cu mediul extern și a funcționării organelor interne, inclusiv a sistemului endocrin, îl joacă *creierul*, precum și de la teza de bază a neuropsihologiei și psihologiei științifice, potrivit căreia psihicul, în toate componentele și laturile sale, inclusiv cea *temperamentală, dinamico-energetică*, este funcție a creierului.

În lumina acestor considerații, devine logic să se presupună că funcționarea creierului, respectiv, proprietățile naturale înnăscute ale celor două procese nervoase fundamentale – *excitația și inhibiția* – reprezintă principalii factori, care condiționează tipul temperamental.

Pe baza datelor experimentale de laborator, obținute prin metoda reflexelor condiționate, Pavlov a reușit să desprindă și să evalueze trei proprietăți naturale, care împreună alcătuiesc ceea ce el a numit *tip de sistem nervos* sau *tip de activitate nervoasă superioară*. Acestea sunt:

- *forța*;
- *mobilitatea*;
- *echilibrul*.

Forța (puterea, intensitatea) este considerată proprietatea primordială și determinată, ea reflectând capacitatea de muncă a celulelor nervoase și rezistența lor la acțiunile stimulenților externi.

Aceasta este determinată genetic și definește atât excitația, cât și inhibiția.

Indicatorii comportamentali, după care putem evalua forța sistemului nervos, sunt:

- *capacitatea generală de lucru*, exprimată ca funcție de durată și de gradul de dificultate și complexitate a sarcinilor;
- *rezistența la acțiunea factorilor stresanți și afectogeni*;
- *rezistența obiectivă la experiențele dure și dramatice ale vieții*;
- *nivel ridicat al pragurilor senzoriale* (sensibilitate scăzută);
- *rezistență la acțiunea alcoolului și substanțelor farmacodinamice*.

În funcție de valorile, pe care le iau acești indicatori, se delimitează două tipuri generale de sistem nervos: *tipul puternic* și *tipul slab*.

Proprietatea opusă e slăbiciunea proceselor nervoase și se caracterizează prin lipsa de capacitate a celulelor nervoase să suporte o excitație sau o inhibiție de lungă durată și concentrată.

Mobilitatea definește dinamica proceselor nervoase fundamentale, respectiv viteza și durata instalării lor, rapiditatea trecerii de la unul la celălalt. Ca atare, cantitativ, ea se va exprima în unități de timp și va fi evaluată pe baza unor indicatori, precum:

- *rapiditatea formării noilor legături temporare;*
- *rapiditatea formării frânelor condiționate;*
- *rapiditatea trecerii de la o activitate la alta;*
- *rapiditatea restructurării vechilor sisteme de legături temporare și stereotipii;*
- *rapiditatea și ușurința adaptării la schimbări.*

După valorile acestor indicatori, au fost delimitate două tipuri de sistem nervos: *mobil* și *inert*.

Echilibrul este proprietatea, care rezultă din raportul de față dintre excitație și inhibiție și se obiectivează în trei tendințe:

- *tendința spre impulsivitate* (predominarea forței excitației asupra forței inhibiției);
- *tendința spre inhibare* (predominarea forței inhibiției asupra forței excitației);
- *tendința spre echilibru* (forța excitației aproximativ egală cu cea a excitației, și invers).

La unii oameni aceste 2 procese (excitație și inhibiție) se echilibrează reciproc, iar la alții nu există echilibrul. Echilibrul sistemului nervos poate fi determinat prin studierea decurgerii reacțiilor organismului la stimulenți pozitivi și negativi.

După cum a remarcat I.P.Pavlov, echilibrul este cea dintâi însușire, care ni se impune observației în plan comportamental, impulsivitatea sau calmul punându-și amprenta pe orice răspuns motor, verbomotor sau emoțional.

Pe baza acestei însușiri, au fost delimitate două tipuri de sistem nervos: *echilibrat* și *neechilibrat*; în cadrul celui neechilibrat, există 2 subtipuri: *neechilibrat excitabil* și *neechilibrat inhibat* (inert).

TSN este o însușire naturală a SN, care se poate întrucâtva schimba sub influența condițiilor vieții și a activității.

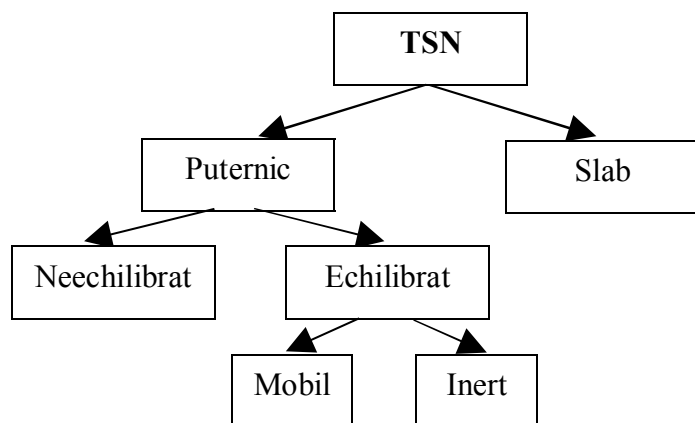

Fig. 16. Tipul de sistem nervos.

Pavlov a pus în corespondență tipurile generale de sistem nervos, comune omului și animalelor, cu cele 4 temperamente stabilite în antichitate. Astfel:

a) **Tipul puternic-echilibrat-mobil** are drept corespondent temperamentul **sanguinic**: vioi, sociabil, comunicativ, adaptabil, controlat.

b) **Tipul puternic-echilibrat-inert** are corespondent temperamentul **flegmatic**: calm, tăcut, nesociabil, lent, greu adaptabil la situații noi, puțin impresionabil, rezistent la stres și frustrații.

c) **Tipul puternic-neechilibrat-excitabil** are corespondent temperamentul **coleric**: rezistent, hiperactiv, vioi, irascibil, impulsiv, imprudent, trăiri emoționale explozive, instabilitate comportamentală, tendință de dominare în relațiile interpersonale, saturație și plictiseală rapidă la monotonie.

d) **Tipul slab** are drept corespondent temperamentul **melancolic**: interiorizat, retras, sensibil, delicat.

Pavlov a demonstrat că cele 4 tipuri considerate „pure” se combină între ele, dând 16 tipuri mixte, singurele, care se întâlnesc în realitate, „tipul pur” fiind o entitate mai mult teoretică.

O trăsătură esențială a temperamentului constă în faptul că însușirile lui se manifestă frecvent; sunt tipice în diferite situații cotidiene, chiar atunci când vorbim cu alți oameni, lucrăm, exprimăm bucuria sau tristețea.

Însușirile temperamentului nu se unesc între ele întâmplător, ci natural formează un anumit sistem – structură, ce caracterizează tipul de temperament; noțiune, prin care se înțelege un ansamblu al însușirilor psihice, legate între ele și comune pentru un anumit subiect.

Caracteristica fundamentală a tipurilor de temperament este determinată de următoarele însușiri psihice de bază:

1. **Senzitivitatea** – este cea mai mică forță a influențelor exterioare necesară pentru apariția unei reacții psihice. La această însușire se referă și forța cea mai mică necesară pentru apariția excitantului și viteza apariției reacției.

2. **Reactivitatea** – relevă gradul impulsivității reacțiilor involuntare la influențele externe și interne de aceeași putere.

De exemplu: reacționarea oamenilor la observații critice, amenințări, zgomote puternice și neașteptate.

3. **Activismul** – se manifestă prin energia, cu care omul acționează asupra lumii înconjurătoare, înfruntând și învingând obstacolele și greutățile, ce se află în calea realizării scopurilor, sarcinilor propuse.

La această însușire se referă consecvența, concentrarea atenției, gândirea logică asupra sarcinii propuse.

4. **Tempoul (ritmul) reacției** – se apreciază după viteza decurgerii reacțiilor și proceselor psihice, viteza mișcărilor, tempoul vorbirii, viteza memorării, rapiditatea gândirii, ingeniozitatea și viteza îndeplinirii acțiunilor și activităților.

5. **Plasticitatea și rigiditatea** – se judecă după faptul cât de ușor se acomodează omul la influențele exterioare, la condițiile schimbătoare ale circumstanțelor – aceasta este caracteristic pentru plasticitate.

Rigiditatea este o însușire opusă plasticității, omul, dimpotrivă, nu poate să se adapteze ușor, comportarea lui este inertă, la fel și deprinderile, sentimentele sunt inerte.

6. **Extraversiunea și intraversiunea** – sunt însușiri, care relevă faptul de ce depinde în mod predominant activitatea și reacțiile omului: de impresiile exterioare, apărute la momentul dat (extraversiunea) sau de imaginile, reprezentările, gândurile, legate de prezent și viitor (intraversiunea).

7. **Excitabilitatea emotivă** – denotă faptul că o excitație slabă e în stare să trezească o reacție emotivă expresivă, precum și viteza apariției acestei reacții emotive, pozitive.

Toate aceste însușiri fundamentale determină caracteristica de bază a tipurilor de temperament. Însușirile temperamentului sunt corelate între ele, formând o structură, ce caracterizează tipul temperamentului.

2.3. Portrete temperamentale. Caracteristica psihologică

Din punct de vedere al lui Pavlov, temperamentul este caracteristica cea mai generală a conduitei omului, care exprimă însușirile activității lui nervoase superioare. Temperamentele sub

formă pură se întâlnesc relativ rar în viață. Caracteristica integrală a temperamentului, cât și însușirile lui depinde de tipul de sistem nervos.

Pentru prima dată caracteristica psihologică a temperamentelor a fost schițată de Immanuel Kant, care identifica temperamentul cu caracterul. Vom descrie în continuare fiecare tip de temperament:

Sanguinicul – corespunde tipului de sistem nervos puternic, echilibrat și mobil. Oamenii cu temperamentul sanguinic sunt activi, vioi, mobili, reacționează repede la situații noi: posedă o mare capacitate de muncă; sunt rezistenți la împrejurările dificile; sunt sociabili și comunicabili; stările emotive sunt des exteriorizate; trece ușor de la o activitate la alta; manifestă activitate ritmică, echilibrată în mișcări și vorbire; este înclinat spre trăiri afective predilect stenice, leagă ușor prietenii, dar tot ușor și se desprinde de oamenii, care nu sunt convenabili sub aspect moral.

În activitate și comportare manifestă reactivitate sporită, mișcări expresive, sensibilitate redusă, spirit activ, mobilitate mare, plasticitate și extroversiune.

La subiecții cu temperamentul sanguinic se observă o concentrare puternică a atenției. I.P. Pavlov a menționat că sanguinicul este un activist productiv, numai în cazul când desfășoară o muncă interesantă, dar în cazul contrar el începe să se plictisească.

Sanguinicul își însușește repede limbajul, are un vocabular bogat, vocea este puternică, rapidă, clară, curgătoare, echilibrată, cu accente și intonații corecte, însoțită de o mimică și pantomimică expresivă, sunt perseverenți, ușor suportă insuccesele.

Este temperamentul buneii dispoziții, al adaptabilității prompte și economicoase. De obicei e vesel și plin de viață.

Colericul – corespunde cu tipul de sistem nervos puternic, neechilibrat și mobil. Colericul este un om vioi, impetuos, agitat, inegal, impulsiv, nestăpânit, capabil de inițiative. Se distinge printr-o mare capacitate de muncă și rezistență la oboseală. Pentru că dispune de multă energie nervoasă, colericii acționează puternic, dar neeconomic, făcând mare risipă de energie.

Efectuează activitățile în asalt, în interval minim de timp. În plan motric, colericul se caracterizează prin permanent neastâmpăr, prin caracterul neregulat, abrupt al mișcărilor.

Colericii sunt oameni mereu neliniștiți, agitați, alarmanți, nerăbdători, irascibili, impulsivi, combativi, agresivi. Vorbirea este explozivă, rapidă, inegală, cu intonații oscilante.

Capacitatea lor de muncă este mare, ușor înfruntă greutățile pentru a-și atinge scopul și sunt „nereținuți în stări negative, în comportare, comunicare”. Oamenii colerici manifestă extroversiune și reacții de orientare rapidă.

Colericii își formează rapid deprinderile profesionale, adresează multe întrebări la problema, care-i interesează. În activitatea nouă acționează repede la schimbarea situației, comit greșeli din cauza caracterului impulsiv al acțiunilor.

Sunt predispuși la furie, violență, dar și la afecțiuni neobișnuite. Extrovertiți, foarte comunicativi, sunt orientați spre prezent și viitor.

Flegmaticul corespunde tipului de sistem nervos puternic, echilibrat și inert. Oamenii de acest tip nervos sunt calmi, liniștiți, înceți, rapizi în acțiune.

La flegmatici predomină rigiditatea, sensibilitatea e mică, emotivitate slabă, mișcări neexpresive, tempoul lent al mișcărilor, introversiune. Acțiunile, mișcărilor, vorbirea, gesturile, mimica sunt calculate, gândite și stăpânite.

În activitate și în conduită este disciplinat și ordonat. Reactivitatea emoțională este moderată, desfășurarea emoțiilor este lentă, sentimentele sunt însă foarte profunde și stabile. În acest sens leagă greu prietenii, dar odată încheiate, acestea devin foarte statornice. Vorbirea este lentă, egală, fără emoții vii exprimate, fără gesticulații și mimică. Din cauza inerției proceselor nervoase asemenea oameni nu iubesc să-și schimbe locul său de serviciu, locul de trai. Flegmaticii nu irosesc în zadar forțele sale, ci se adaptează foarte greu la situații noi, nu doresc să consume în zadar forțele, au nevoie de “îmbold” în muncă, cu greu trec de la o activitate la alta și exprimă o stare liniștită, calmă chiar în situații critice.

Despre flegmatic, I.P. Pavlov scria: „Este muncitor, perseverent, insistent, liniștit și întotdeauna echilibrat”.

Flegmaticul nu se grăbește în lucru, autocontrolează și autoanalizează rezultatele lucrului său. De obicei sunt închiși în sine, puțin comunicativi și orientați mai mult spre trecut.

Melancolicul corespunde tipului de sistem nervos slab. Asemenea oameni posedă o energie nervoasă redusă. Melancolicii sunt *nehotărâți, retrași, timizi, emoționali, sensibili, imaginativi*. Melancolicii manifestă neîncredere în vorbire, obosesc repede, distribuirea atenției e scăzută, dar în condiții bune și favorabile de lucru și activitate atenția se mărește.

În situații noi adesea se închid în sine, devin timizi, dar în condiții obișnuite melancolicii sunt sociabili. Flexibilitatea atenției și reacția de orientare la stimulenți noi se manifestă încet.

Melancolicul este puțin rezistent, nervos, prezintă, în linii generale, o scăzută rezistență la efort, mai ales la eforturile intelectuale. Are nevoie de multe repetiții pentru înțelegerea și fixarea materialului învățat. Melancolicul este sensibil, analitic, orientat spre interiorizare, romantism, sentimentalism, spre preocupări artistice.

Viața afectivă este slab exteriorizată, mimica inexpressivă. Vocabularul este sărac, vocea monotonă, propozițiile sunt scurte și cu o construcție gramaticală simplă. Volumul atenției este redus, capacitatea de concentrare este scăzută. Retrăirile melancolicului sunt profunde, stabile și în unele cazuri au un caracter astenic.

I.P. Pavlov a menționat că „melancolicul nu crede în nimic, nu are speranță în nimic, în toate vede și așteaptă numai rău și pericol”.

Se mai semnalizează și dificultăți în adaptarea socială, aceasta și datorită unor exagerate exigențe față de sine și a redusei încrederi în forțele proprii.

Sunt predispuși spre dispoziții statornice și îndelungate, însă sentimentele lor sunt puțin exteriorizate, nu sunt scoase în vileag. Melancolicul e predispus spre izolare, evită comunicarea cu oamenii puțin cunoscuți, deseori se sfiește, manifestând incomoditate în situații noi, e retras, ocolește munca în grup.

Încercând o corelare între cele patru temperamente și modalități de relaționare cu lumea, propuse de C.G. Jung, M. Eysenck, constată că pe când colericul și sanguinicul sunt **extravertiți**, flegmaticul și melancolicul sunt **introvertiți**.

V. Merlin a demonstrat însă că orientarea comunicațională a persoanei spre lume sau spre sine este dependentă nu numai de unele predispoziții, ci și de împrejurările de viață, existând suficiente cazuri, care contrazic corelațiile lui Eysenck.

Analiza psihologică a temperamentelor evidențiază bivalența trăsăturilor acestora, nici un temperament nu poate fi considerat ca privilegiat pentru că, din punct de vedere al adaptării la cerințele vieții; fiecare are felul său atât manifestări avantajoase, cât și dezavantajoase. Pe de altă parte, modalitățile de manifestare ale celor doi poli depind afectiv și de celelalte trăsături ale personalității: motivație, interese, aptitudini, caracter, de starea internă sau de anumite particularități ale mediului exterior, în care se găsește omul.

Acum vom prezenta într-o formă succintă, care sunt trăsăturile pozitive și cele negative ale fiecărui temperament.

Tipul sangvinic

Trăsăturile pozitive: optimism, sociabilitate, curaj, veselie, buna dispoziție, reactivitate accentuată, caracter deschis, impresionabilitate, sensibilitate, adaptabilitate, amabilitate, rapiditatea acțiunilor, capacitate de a se angaja ușor în activitate, bogăția expresiei, capacitate de a se decide, activism, energie etc.

Aspecte negative: atitudini ușuratică, lipsa de probleme, mulțumire de sine, slăbiciunea și instabilitatea sentimentelor, plenitudinea trăirilor, fluctuația și inegalitatea trăirilor, influențabilitate, ușor de deviat de la o hotărâre, nestatornicie, expresivitate exagerată, superficialitate, lipsa de concentrare, lipsa de aprofundare, neponderat, vorbăreț, guraliv.

Tipul melancolic

Aspecte pozitive: seriozitate, simțul datoriei și al responsabilității. Procese afective intense și durabile, profunzimea sentimentelor, sensibilitate, interiorizare, dependența, supunere, autenticitate, sânguința, perseverența, conștiinciozitate etc.

Aspecte negative: neîncredere, pesimism, nesociabil, predispoziție pentru anxietate, înclinare de a fi retras, nesiguranța, tristețe, sentimentul inferiorității, adaptabilitate și mobilitate mai redusă, reactivitate mai slabă.

Tipul coleric

Aspecte pozitive: reactivitate accentuată, procese afective intense, bogăția și intensitatea reacțiilor, plăcerea de a depune rezistență, de a înfrunta greutatea, trăsături volitive accentuate, înclinație de a fi pasionat.

Aspecte negative: excitabilitate, iritabilitate, agresivitate, nemulțumire, furie, indrijare, inegalitatea trăirilor, înclinația de a fi partinitor, nerăbdător, tendința de dominare, încăpățănare, tendința de a se opune.

Tipul flegmatic

Aspecte pozitive: echilibrare, tendința de a fi mulțumit, calm, prietenos, sânge rece, buna dispoziție, toleranță, răbdare, a fi de încredere, perseverența, trăsături volitive accentuate, atașament, înclinație de a fi cugetat.

Aspecte negative: reactivitate redusă, procese afective mai slabe și mai săracăcioase, adaptabilitate mai scăzută la situații variabile, înclinație de a fi calculat (uneori peste măsură), fără pasiuni, monotonie, tendința de stereotipizare, penderie, comoditate etc.

Conform manualului „Introducere în psihologia contemporană” de I. Radu și al manualului „Psihologia generală” după A. Roșca am sistematizat o caracteristică de analiză a comportamentului, unele caracteristici ale temperamentelor și ale forței proceselor nervoase.

Tema 3. CARACTERUL

3.1. Caracterul – latura relațional-valorică a personalității

Cuvântul „caracter” este de uz general. Utilizăm acest cuvânt în primul rând, când vrem să apreciem comportarea omului, care exprimă personalitatea omului, atitudinea lui față de lume.

Oamenii au atitudini diferite față de lumea înconjurătoare, față de alți oameni, de muncă și față de sine însăși. Această atitudine se exprimă în comportare, în faptele omului. Dacă atitudinile față de realitate, formele de comportare ale unei persoane nu sunt întâmplătoare, ci sunt stabile și permanente, înseamnă că ele au devenit proprietățile personalității ei.

Cuvântul „**caracter**” e de origine greacă și în traducere înseamnă *tipar, amprentă, pecete, semn*, iar cu aplicare la om semnifică fizionomia (înfățișarea) individului dat, nu atât sub raportul chipului său fizic, cât sub cel al structurilor sale psihice, spirituale, pe care le deducem din *modelul* său propriu de a se comporta în activitate și relații sociale.

Deci, **caracterul** este o fizionomie spirituală, prin care subiectul se prezintă ca individualitate irepetabilă și prin care se deosebește de alții, așa cum se deosebește prin înfățișarea sa fizică.

Cuvântul „caracteristică” a fost utilizat pentru prima dată de către filosoful grec *Teofrast* (sec. IV–III î.Hr.) în descrierea particularităților individuale ale omului. Caracterele lui însă includeau doar descoperirea tipului moral al omului.

În biologie termenul „caracter” este folosit în sens de însușire sau trăsătură diferențiată sau asemănătoare, ereditară sau dobândită, care permite descrierea și clasificarea indivizilor. Culoarea pielii, culoarea ochilor, talia, conformația fizică etc. sunt considerate caractere.

În psihologie, se întâlnesc două curente: unul, care include în sfera noțiunii de caracter atât *însușirile genotipe* determinate biologic, cât și pe cele *fenotipice*, dobândite sub influența mediului natural și social.

Într-o primă aproximare, caracterul reprezintă o dimensiune (structură) esențială, care, pe de o parte, definește orice personalitate individuală în contextul relațiilor sociale, iar, pe de altă parte, diferențiază mai mult sau mai puțin semnificativ personalitățile individuale între ele.

În definirea caracterului, se impune operarea cu o accepțiune lărgită și una restrânsă.

În accepțiunea extinsă, caracterul exprimă schema logică de organizare a profilului psihosocial al personalității, considerat din perspectiva unor norme și criterii valorice. În acest caz, el include:

- a) concepția generală despre lume și viață a subiectului;
- b) sfera convingerilor și sentimentelor socio-morale;
- c) conținutul și scopurile activităților;
- d) conținutul aspirațiilor și idealurilor.

Toate aceste „elemente” sunt corelate și integrate într-o structură funcțională unitară, prin intermediul unui mecanism de selecție, apreciere și valorizare.

Luată în sens restrâns, noțiunea de caracter desemnează un ansamblu încheșat de atitudini, care determină un mod relativ stabil de orientare și raportare a omului la ceilalți semeni, la societate în ansamblu și la sine însuși.

Spre deosebire de temperament, care se implică și se manifestă în orice situație – naturală sau socială – caracterul se implică și se manifestă numai în situațiile sociale. Astfel, putem spune că el se structurează numai în interacțiunea individului cu mediul socio-cultural, ca mecanism specific de relaționare și adaptare la particularitățile și exigențele acestui mediu.

Din punct de vedere psihologic, orice individ cât de cât normal, născut și crescut într-un mediu social, în comunicare și interacțiune cu alți semeni – cu membrii familiei, cu colegii de școală, cu dascălii, cu cercul de prieteni etc. – își structurează pe baza unor complexe transformări în plan cognitiv, afectiv, motivațional, un anumit mod de raportare și reacție la situațiile sociale, deci un anumit **profil caracterial**. Este cu totul altceva, acum dacă acest profil va fi etichetat ca „*bun*” sau „*rău*”, ca „*pozitiv*” sau „*negativ*”.

În sistemul de personalitate, caracterul reprezintă latura relațională și valorică, este în principal un ansamblu de *atitudini-valori*. Deci caracterul se definește prin valorile, după care subiectul se călăuzește, prin raporturile, pe care le întreține cu lumea și cu propria ființă.

Un rol important le revine *modelelor culturale* de comportament, pe care se constituie un fond de deprinderi socio-morale, și totodată *tabelele de valori*, pe care le impune și cultivă colectivitatea.

Rezultă, așadar, că modalitatea cea mai eficientă de cunoaștere și evaluare a caracterului o reprezintă analiza actelor de conduită în situații sociale înalt semnificative pentru individ.

În sens psihologic, **caracterul** înseamnă particularitate specifică, prin care o persoană se deosebește de alta, semn caracteristic al unei individualități, care-i determinată modul de manifestare sau conduită, stilul de reacție față de evenimentele trăite.

Prin caracter se subînțelege totalitatea celor mai esențiale trăsături psihice individuale, manifestate prin modalități specifice de comportare în împrejurări tipice de activitate și care sunt determinate de atitudinea personalității față de aceste circumstanțe.

3.2. Mecanismele fiziologice ale caracterului

Esența fiziologică a caracterului a fost elucidată pe bază științifică prin învățătura lui I.P. Pavlov despre activitatea nervoasă superioară, în care s-a pus problema studierii integrale a organismului în interacțiunea sa cu mediul extern. Sistemul nervos și în special scoarța cerebrală asigură legătura organismului cu lumea reală, care constituie substratul material al tuturor însușirilor individuale ale omului. Emisferile mari se consideră organul funcțional al atitudinilor compuse ale omului față de mediul social.

Din punctul de vedere *fiziologic*, caracterul reprezintă un sistem complex de legături *reflex-condiționate*, ce s-au format și stabilizat pe parcursul dezvoltării individuale, sub influența învățării și educării. Dar formarea acestor legături este influențată într-o anumită măsură și de

particularitățile individual-tipologice ale activității nervoase superioare (genotipul) cu transformările și acumulările dobândite ca efect al interacțiunii individului cu mediul socio-cultural.

Pe plan fiziologic, sistemele de legături temporare dobândite stau la baza formelor stabilizate (obișnuite) de comportare a omului și ele joacă un rol deosebit de important în acel „*aliaj*”, pe care îl reprezintă caracterul. Această problemă impune examinarea relației dintre aspectele *conținut* și *formă* în caracterul uman.

Conținutul caracterului îl constituie întreaga experiență de viață a omului. Din punct de vedere fiziologic, acest conținut reprezintă întregul sistem de legături temporare, iar din punct de vedere psihologic – orientarea personalității, atitudinile dominante, trebuințele sentimentele, convingerile, interesele etc.

Aspectul de *formă* a caracterului rezidă, pe de o parte, în particularitățile tipologice ale activității corticale, care conferă trăsăturilor caracteriale o anumită dinamică proprie, iar pe de altă parte în calitățile volitive dobândite, prin care este asigurată reglarea conștientă a faptelor de conduită.

Cele 2 aspecte:

- *conținutul* (ceea ce face omul);
- *forma* (cum face), se află într-o strânsă unitate dialectică.

Deci persoana se caracterizează nu numai prin ceea ce face, ci și prin felul cum o face.

Sub aspectul *echilibrului* și *mobilității* proceselor nervoase fundamentale, tipul exercită o influență variabilă asupra formării sistemului de legături temporare, asupra relațiilor complexe ale individului cu mediul social.

Prin învățătura sa despre *reflexele condiționate*, I.P. Pavlov a demonstrat „secretul” activității nervoase superioare, ce asigură echilibrul organismului cu ambianța.

Remarcabilul fiziolog a menționat că modul de comportare a omului depinde nu numai de proprietățile înnăscute ale sistemului nervos, ci și de influențele externe. Se știe că scoarța cerebrală e solicitată de o mulțime de stimulenți externi și interni, ce provoacă în ea diverse focare de excitație, care se unesc între ele, formând sisteme de legături temporare, ***stereotipuri dinamice funcționale – baza fiziologică*** a atitudinilor organismului față de realitate, deci a ***caracterului***.

Stereotipul dinamic se caracterizează prin stabilitate și variabilitate, care se exprimă și în dinamica caracterului.

Stabilitatea lui permite să ne păstrăm legăturile temporare formate, tipice de comportare, pe când *variabilitatea* stereotipului deschide posibilități nemărginite pentru dezvoltarea și educarea caracterului personalității.

Restructurarea stereotipului dinamic depinde de condițiile vieții, de însușirile individuale ale tipului de activitate nervoasă superioară și, în sfârșit, de starea psihică, funcțională a organismului.

Tipul de sistem nervos exercită influență asupra caracterului în două aspecte:

- 1) accelerează sau frânează formarea trăsăturilor de caracter;
- 2) determină mijloacele de acțiune, ce exprimă atitudini formate ale omului, consolidate în anumite condiții sociale.

În fine, caracterul și trăsăturile lui componente nu pot fi explicate fără a lua în considerare funcțiile de generalizare și abstractizare ale celui de-al doilea sistem de semnalizare.

Cu ajutorul semnalelor verbale, omul își însușește normele de conduită și își autoreglează activitatea voluntară în conformitate cu împrejurările vieții. Concepția despre lume și viață, atitudinile, convingerile, aspirațiile și idealurile omului, ca aspect de conținut ale caracterului uman, nu sunt de conceput fără generalizarea prin cuvânt a experienței individuale și sociale. Toate relațiile stabile ale individului cu alți oameni, cu activitate se fixează în sisteme complexe de legături temporare la nivelul celui de-al II sistem de semnalizare și devin atitudini, aspirații, idealuri, conferind un înalt înțeles existenței omului.

Totodată, prin legăturile generalizate ale celui de-al doilea sistem de semnalizare, conduita omului dobândește un caracter programat, anticipat, electiv și de perspectivă; de asemenea se conștientizează și se asimilează relațiile omului cu grupul de muncă și cu propria persoană.

3.3. Structura caracterului și complexul însușirilor lui

Caracterul trebuie considerat rezultatul unui șir de integrări a funcțiilor și proceselor psihice particulare din perspectiva relaționării omului cu semenii și adaptării sale la mediul socio-cultural, în care trăiește. În diferitele perioade ale evoluției ontogenetice, integrările respective angajează în măsură diferită **afectivitatea, motivația, cogniția și voința**.

Putem afirma că în structura caracterului se regăsesc „elemente” de ordin:

- afectiv (emoții și sentimente);
- motivațional (interese, trebuințe, idealuri);
- cognitiv (reprezentări, concepte, judecăți);
- volitiv (însușiri, trăsături), care țin de existența socială a individului și mediază raporturile lui cu ceilalți semenii și cu societatea în ansamblu.

Ponderea celor patru tipuri de componente în structura caracterului este diferită la diferiți indivizi.

Structura caracterului reprezintă o totalitate de particularități umane, ce se găsesc în diferite raporturi una față de alta.

Prin definiție, structura presupune o anumită *stabilitate și durabilitate*. Și într-adevăr, în măsura, în care reușim să-l cunoaștem, putem să prevedem modul, în care se va comporta o persoană în diferite situații sociale.

Mediind și reglând raporturile persoanei cu cei din jur și cu situațiile sociale, puternic variabile, structura caracterială trebuie să posedă și un anumit coeficient de flexibilitate, care să-i permită „perfecționarea”, „corelația”, „reorganizarea”.

În principiu, caracterul este *modelabil* pe toată durata vieții individului, dintr-unul inițial negativ, poate deveni unul pozitiv (dacă situațiile și experiențele sunt suficient de semnificative).

În plan **social**, se apreciază atât *stabilitatea / constanța caracterului*, cât și *flexibilitatea, maleabilitatea* lui în funcție de criteriile și etaloanele valorice, care se aplică unei situații sau alteia, unui context relațional sau altuia.

Din cele menționate se poate constata că, spre deosebire de temperament, caracterul reflectă și ne trimite întotdeauna la latura de conținut, de esență a personalității ca subiect social și ne impune valorizarea etică a comportamentului.

Din punct de vedere funcțional, structura caracterială include două „blocuri”:

a) *blocul de comandă*, în care intră scopurile mari ale activității, drumul de viață ales, valorile alese și recunoscute de individ, și

b) *blocul de execuție*, care cuprinde mecanismele voluntare de pregătire, conectate și reglare a conduitei în situația concretă dată (Levitov, 1962; I. Radu, 1991; M. Golu, 1993; M. Zlate, 1999).

În cadrul blocului *de comandă*, trebuie să admitem existența următoarelor elemente esențiale:

- a) o structură cognitivă de receptare, filtrare, identificare și evaluare a situațiilor sociale;
- b) o structură motivațională de testare, prin care se stabilește concordanța sau discordanța dintre valențele situației și starea de necesitate actuală sau de perspectivă a subiectului;
- c) o structură afectivă, care generează trăirea pozitivă sau negativă a modelului „cognitiv” și „motivațional” al situației și, potrivit acesteia, „starea de set” față de situație.

Toate aceste elemente, strâns interdependente, formează *latura internă (invizibilă) a caracterului*. Ea este absolut necesară, dar insuficientă pentru realizarea caracterului, dar insuficientă pentru realizarea caracterului în *act*, pentru atingerea unui efect adaptativ concret în diferite situații sociale.

În mod obiectiv, activitatea blocului de comandă se impune a fi corelată cu activitatea blocului de execuție. Din punct de vedere psihologic, acest bloc include:

a) *operatori de conectare*, care primesc și proiectează „starea de set” pe „repertoriul comportamental”;

b) *operatori de activare*, care realizează stabilirea atitudinii față de situație;

c) *operatori de declanșare*, care actualizează și pun în funcțiune aparatele de răspuns (verbale și morale);

d) *operatorii conexiunii inverse*, care extrag și retransmit blocului de comandă informația despre efectele comportamentului sau acțiunii.

Structura internă, profundă a caracterului și conduita manifestă, alcătuiesc *subsistemul atitudinal*.

Atitudinea este poziția internă adoptată de o persoană față de situația socială, în care este pusă. Ea constituie prin organizarea selectivă, relativ durabilă, a unor componente psihice diferite – *cognitive, motivaționale afective* – și determină modul, în care va răspunde și acționa o persoană într-o situație sau alta.

După T.M. Newcomb, de pildă, atitudinea reflectă fidel forma în care experiența anterioară este acumulată, conservată și organizată la individ, când acesta abordează o situație nouă. Atitudinea ne apare ca verigă de legătură între starea psihologică internă dominantă a unei persoane și mulțimea situațiilor, la care se raportează în contextul vieții sociale.

Acum vom descrie cele mai esențiale *însușiri sintetice ale caracterului*:

- **unitatea** caracterului înseamnă a nu modifica în mod esențial conduita de la o etapă la alta din motive de circumstanțe, contrare principiilor declarate;

- **expresivitatea** caracterului se referă la dezvoltarea precumpănitoare a uneia sau a câtorva trăsături, care dau o notă specifică întregului. Caracterele expresive sunt cele clar definite, ușor de relevat și dominate în raport cu situația în care se află;

- **originalitatea** caracterului presupune autenticitatea în însușirea și realizarea anumitor valori, coerența lăutrică a acestora, forța lor morală, gradul lor diferit de dezvoltare și îmbinare la fiecare individ, cu alte cuvinte, nota distinctivă a persoanei în raport cu alte persoane;

- **bogăția** caracterului rezultă din multitudinea relațiilor, pe care persoana le stabilește cu viața socială, cu munca, cu semenii. Cei, care au preocupări și relații înguste, rămân indiferenți în raport cu o serie de fapte și evenimente, nu se angajează, nu participă, rămân izolați etc;

- **statornicia** caracterului se realizează dacă atitudinile și trăsăturile caracteriale au o semnificație de o mare valoare morală, aceasta fundamentând constanta manifestare în comportament;

- **plasticitatea** caracterului apare ca o condiție a restructurării unor elemente ale caracterului în raport cu noile cerințe impuse de necesitatea slujirii aceluiași principii. Se asigură, astfel, evoluția caracterului și, totodată, autoreglajul eficient în funcție de diverse împrejurări;

- **tăria de caracter** se exprimă în rezistența la acțiuni și influențe contrare scopurilor fundamentale, convigerilor, sentimentelor de mare valoare morală etc., pe care persoana le-a transformat în linii de orientare fundamentală și de perspectivă. Datorită forței caracteriale, omul atinge nivelul suprem al eroismului.

Însușirile principale ale caracterului indicat, se află într-o corelare, uneori contradictorie.

Structura caracterului, modul de comportare al personalității depind nu doar de adevăratele influențe ale vieții din prezent, de condițiile de activitate, ci și de influențele din trecut, de întreaga istorie a vieții, ce condiționează caracterul omului.

Însușirile caracteriale reprezintă o poziție a subiectului față de cele din jur, un mod de a se raporta la evenimentele existenței sale în lume. A cunoaște pe cineva, înseamnă a-i determina trăsăturile caracteriale, despre care vom vorbi în continuare.

3.4. Formarea trăsăturilor de caracter

Cuvântul „trăsătură” semnifică o componentă sau un detaliu al portretului sau fizionomiei.

Trăsătura caracterială poate fi definită drept *structură psihică internă*, care conferă constanța modului de comportare a unui individ în situații sociale semnificative pentru el (spre deosebire de trăsătura temperamentală, care determină parametrii dinamico-energetici ai comportamentului în orice fel de situații).

Identificabile în desfășurarea comportamentelor sociale, trăsăturile caracteriale se evaluează numai printr-o operație de comparație a unei persoane cu altele.

Trăsăturile caracteriale, asemenea celor temperamentale, au o dinamică polară, ele formând, de regulă, *perechi antagonice* (ex.: *egoist – altruist, avar – cheltuitor, respectuos – nepolitic, muncitor – leneș, curajos – laș etc.*). Este important de subliniat faptul că la fiecare persoană se întâlnește întreaga gamă de perechi, dar cu grade diferite de dezvoltare a fiecărei trăsături.

Astfel, în evoluția sa, profilul caracterial va integra trăsături, care tind preponderent spre polul pozitiv sau preponderent spre cel negativ, luând aspectul unei balanțe cu 2 talere.

Modelul balanței prezintă, după M. Zlate (1999), o întreită importanță:

a) „indică și explică mecanismul psihologic al formării caracterului, forța motrică a dezvoltării acestuia, care constă în principal în opoziția dintre contrarii, în ciocnirea și lupta lor”;

b) „sugerează interpretarea caracterului nu doar ca formându-se (din afară), nu doar ca rezultat automat și exclusiv al determinărilor sociale, ci și ca autoformându-se (din interior) cu participarea activă a individului.”

c) „conduce spre stabilirea unei tipologii caracteriale”.

G.W. Allport (1981) împarte trăsăturile de personalitate în:

– **comune**, care îi apropie pe oameni și după care pot fi găsite comparații intermediare;

– **individuale**, care diferențiază o persoană de alta.

Trăsăturile individuale sunt la rândul lor:

– **cardinale**, dominante, cu semnificație majoră pentru individ, punându-și amprenta pe fiecare act de conduită;

– **centrale**, numeric mai multe, care controlează o gamă întinsă de situații obișnuite, cotidiene;

– **secundare**, periferice, mai puțin active, exprimând aspecte mai puțin esențiale ale activității și conduitei individului.

Trăsăturile ca atare se formează și se individualizează pe fondul interacțiunii conținuturilor proprii diferitelor procese psihice – cognitive, afective, motivaționale și volitiv-valorizate de subiect și implicate în determinarea atitudinii lui față de „obiectele sociale”.

Trăsături de natură:

- **cognitivă** (reflexivitatea, obiectivitatea, spiritul critic);
- **afectivă** (timiditatea, sentimentalismul);
- **motivațională** (lăcomia, avariția);
- **intersubiectivă** (solicitudinea, spiritul de cooperare, spiritul de ajutorare, altruismul și opusele lor);

- **morală** (bunătatea, cinstea, corectitudinea, demnitatea, modestia);

- **volițională** (curajul, independența, perseverența, fermitatea, hotărârea, consecvența, autocontrolul).

Lista trăsăturilor este în realitate mai lungă, apreciindu-se că numărul lor depășește cu mult zece mii. În continuare se explică faptul cum se formează trăsăturile de caracter, de ce nu există doi oameni cu caractere absolut identice?

Caracterul este o particularitate sau însușire a personalității umane, care nu este înnăscută, ci dobândită în cursul vieții, pe baza experiențelor sociale.

Nimeni nu se naște harnic, sociabil, perseverent, modest etc., ci toate aceste trăsături se formează în cadrul relațiilor sociale, în activitatea, pe care omul o desfășoară în cadrul grupului social, ținând seama de normele de conviețuire stabilite de acesta.

De aceea trăsăturile de caracter sunt supuse evoluției, având un conținut mai sărac la vârstele mai mici și mai bogat pe măsură ce omul înaintază în vârstă, iar experiența sa dobândește dimensiuni mai ample.

La vârsta preșcolară se formează primele reprezentări, noțiuni, sentimente și obișnuințe de comportare civilizată, fapt care reprezintă premisele psihologice ale formării ulterioare a trăsăturilor de caracter.

În acest mod, se pun bazele unor trăsături incipiente de caracter: disciplina, prietenia, cinstea, spiritul de ajutor reciproc.

Vârsta *școlară mică* este perioada, în care începe structurarea caracterului, organizarea și conturarea următoarelor trăsături de caracter: **dragostea față de muncă, umanismul, sociabilitatea, punctualitatea, perseverența, modestia.**

În *preadolescență*, caracterul este în plin proces de dezvoltare. Preadolescentul manifestă mult spirit de inițiativă, nu lucrează la întâmplare, ci încep să-și propună scopuri precise, concrete.

În *adolescență* trăsăturile de caracter ajung la o stabilitate și o constanță mai mare, deoarece tânărul a dobândit o experiență de viață mai amplă, și-a însușit o serie de cunoștințe, priceperi și deprinderi, care îi influențează substanțial conduita, făcând posibilă prevederea cu destulă siguranță a modului său de comportare în diferitele situații create de mediul social.

Printre *trăsăturile voluntare de caracter*, care acum se dezvoltă rapid și intens, cităm: orientarea spre scop, independența, spiritul de hotărâre, perseverență.

O mare importanță în formarea caracterului o au acțiunile și faptele în situațiile de conflict, în funcție de accesibilitatea conflictului psihologic. Cum arată cercetările acestor conflicte, schimbările caracterului în aceste momente sunt foarte adânci și stabile.

Dar situațiile critice se repetă pe parcursul întregii vieți a omului. Noi pierdem prietenii cei mai buni, apropiații, suntem obijduiți pe nedreptate, avem situații complicate la facultate, la serviciu etc. În fiecare caz, în funcție de faptul cum și la ce fel de faptă se va hotărî omul, rezultă cum se va forma caracterul lui de mai de departe. Noi singuri ne formăm caracterul cu faptele noastre pe parcursul vieții.

3.5. Tipurile accentuate de caracter

O importanță deosebită pentru practica medicală o poate avea cunoașterea celor, pe care Leonhard Karl i-a numit **personalități accentuate**.

Printre însușirile „firii” omenești, Leonhard diferențiază cele, care conduc la simple variații ale individualității, de cele propriu-zis accentuate, cele, care manifestă tendința de a aluneca spre anormal.

Prin **personalități anormale** se înțelege acei oameni, care, chiar în lipsa unor împrejurări exterioare nefavorabile, au dificultăți în adaptarea la cerințele vieții.

Firește că personalitățile accentuate manifestă un mare interes pentru clinica psihiatrică, variații puternice, într-un sens sau altul intrând în domeniul nevrozelor, al psihopatiilor și chiar al psihozelor. Dar ele au interes tot mai mare pentru clinicianul de orice specialitate, deoarece prezintă dificultăți în adaptarea la boală, formează obstacole în interacțiunea medic-pacient și în calea tratamentului, favorizează apariția unor stări morbide (nu numai psihosomatice, ci și somatice).

Cercetările efectuate în clinica berlineză a lui Leonhard au demonstrat că cca 50% din populație poate fi considerată ca „neieșind din comun”, iar cealaltă jumătate ca „accentuată”. Deci, Karl Leonhard, psihiatru german, a efectuat experimente și a ajuns la concluzia că mulți oameni posedă accentuări de caracter.

Accentuarea de caracter este o exprimare excesivă a anumitor trăsături de caracter și a combinațiilor lor, prezentând variante ale normei, mărginite cu patologiele.

Accentuările de caracter diferă de psihopatii prin faptul că lipsește manifestarea celor trei simptome proprii psihopatiilor, prezente concomitent:

- 1) *caracterul stabil în timp;*
- 2) *manifestarea simptomelor în orice situație;*
- 3) *dezadaptarea situațiilor.*

Accentuările de caracter pot trece unele în altele sub influența:

- *climatului psihologic în familie;*
- *mediului social;*
- *activității de bază a subiectului;*
- *sănătății fizice.*

K. Leonhard deosebește următoarele accentuări de caracter:

- *tipul hipertimic;*
- *tipul cicloid;*
- *tipul epileptoid;*
- *tipul isteroid (demonstrativ);*
- *tipul schizoid;*
- *tipul psihoastenic;*
- *tipul paranoic;*
- *tipul senzitiv;*
- *tipul instabil;*
- *tipul conformist;*
- *tipul labil;*
- *tipul astenic.*

Tipul hipertimic caracterizează oamenii egoiști, ambițioși, mobili, comunicabili, gălăgioși.

La aceste persoane predomină dispoziția bună cu tendințe de euforie sau disforie, bunătața sufletească. Ei sunt optimiști, cu inițiativă, nu duc lucrul până la capăt în cazul emoțiilor, incapacitatea de a se concentra la o anumită activitate, neurotici, merg la risc, sunt brutali și amabili.

În linii generale, hipertimicii nu suportă lucrul migălos, singurătatea, tind spre fapte amoroale, neprevăzute. Sunt lideri ai companiilor, dacă nu au prieteni cad în depresie, nu se răzbună, dacă au jignit, nu-și cer scuze. Poate avea succes, dar prevalează infantilismul, nu-și pot concentra atenția, întârzie. Dacă are necesitatea de ceva, hipertimicul se lingusește, în procesul activității se distrage ușor, are lacune în cunoștințe, nu învață sistematic, dar timp de 1–2 zile poate compensa cunoștințele. E necesar de exclus din activitate monotonia, este nevoie de stimulare. Relațiile sexuale superficiale. Partenerul este un obiect de schimb; activitatea sexuală e considerată drept o distracție. Sunt predispuși spre alcoolizare.

Se recomandă ca aceste persoane să fie implicate în activități ce necesită multă comunicare: sport, teatru.

Tipul cicloid se deosebește prin schimbarea frecventă a dispoziției pe o anumită perioadă de timp (5–7 zile). La etapa dispoziției bune este vesel, cu inițiativă, îndeplinesc ușor activități. La etapa indispoziției devine pasiv, îngândurat, irascibil, indiferent, supărăcios, mohărât.

În linii generale, cicloidul este foarte atașat de familie, însă deseori se îndepărtează de persoanele apropiate și sunt inițiatorii conflictelor. Calitățile, ce atrag atenția altor persoane, sunt: seriozitatea, simțul datoriei și al dreptății.

Activitățile, în care ei ar trebui implicați, necesită condiții, în care nu se schimbă radical situațiile. În relațiile sexuale are probleme, are nevoie de stimulare. Simte nevoia de a fi dirijat, de a „fi ținut în mâini”.

Tipul epileptoid. De mici copii sunt responsabili spre acuratețe deosebită, păstrează îmbrăcămintea, ocrotește tot ceea ce-i aparține. Prevalează tendința de a păstra ordinea, nu acceptă observațiile altora.

Sunt observatori, agresivi, răutăcioși, energetici, explozibili, cruzi, păstrează jignirea cu dorința de a se răzbuna. Nu are grijă de părinți, e orientat spre amorul propriu. Nu vor să se supună, se răzbună, dacă sunt știrbite interesele proprii.

În relațiile cu alte persoane sunt reținuți, își fac greu prieteni, dar îi păstrează un timp îndelungat. Se deosebesc prin felul de a-și pune anumit scop, astfel fiind punctuali, pedanți și foarte atenți față de propria personalitate.

Pentru a evita conflictele e necesar de a feri aceste persoane să fie conducători, responsabili de activitate. Ele nu se străduie să înțeleagă nenorocirea altora. Sunt foarte exacte și raționale.

În relații intime sunt reci, cruzi sexuali, agresivi, sadiști, mazohiști, migăloși, suspicioși, încordați, geloși.

În familie tind să fie lideri, să fie stimați, nu recunoaște greșeala, nu-și cere scuze. Apropiatilor li se cere să fie răbdători, tacticoși, să nu atragă atenție la acuratețea exagerată.

Tipul isteroid se străduie să fie mereu în centrul atenției. Nu se sfiește, nu știe ce este timiditatea, îi place măsurile artistice, în copilărie iubește să recite poezii, să cânte, să danseze. Dorește să se evidențieze din masa de oameni, le place să fie lăudat și înalt apreciat.

Se caracterizează prin egocentrism, egoism, este orientat spre atingerea scopului, ager, activ, energic, minciunos, demagog, îi place să riște, activitatea se aseamănă cu jocul de teatru, este orientat spre satisfacerea dorințelor, supraapreciere proprie, mereu în centrul atenției. Are nevoie de mulți prieteni, care-l susțin, are nevoie mereu de sfat. Primește satisfacere de la comunicare. Nu suportă să fie demascat, se răzbună pe aceste persoane.

Au succese în viață. Dacă nu li se acordă atenție, reacționează nervos. Calitățile, ce pot provoca conflict: lăudăroșie, capacitatea „de a se îmbolnăvi” în situații responsabile, poate fi un intrigant. Este bine să fie lideri. Viața sexuală o joacă ca un teatru. Pentru a evita conflictul nu trebuie să lezăm amorul propriu, talentul, aptitudinile, care are dorința de a le arăta.

Tipul schizoid se caracterizează prin orientarea spre propriul Eu. Persoanele de acest tip preferă singurătatea, omit jocurile gălăgioase și activitatea în comun. Își aleg prietenii mai în vârste.

La vârsta pubertară se închide în sine, nu vorbește cu mama, cu tata; sunt visători. La orice fenomen se străduiesc să dea o lămurire filosofică, cu termeni complicați, calmi, serioși, vorbesc puțin, au interese și ocupații stabile. La prima vedere sunt deștepți în activitatea creatoare, au o productivitate sporită de muncă, se străduiesc în atingerea scopului, dar nu este atins, deoarece cunoștințele sunt unilaterale. Complică faptele, obosesc foarte repede, scade energia, sunt reci, nu au emoții profunde.

Dacă e impus să îndeplinească ceva, insuccesul îl duce la tulburări neurotice, ușor se îmbolnăvește. Sunt neîncrezuți, sunt capabili de a avea sentimente profunde, anticipat față de alt sex, tendința spre anonism, se căsătoresc târziu, relații reci.

Nu suportă tensiunea nervoasă, supraîncordarea. Sfera emoțională este slab dezvoltată. Pot fi traumați, influențați foarte ușor și obida o țin un timp îndelungat și devin obsedați de ea. Au un număr mic de prieteni, la care înaintează cerințe exagerate. Ei nu pot stabili relații de prietenie, nu se pot deschide altor persoane, intră ușor în conflicte. Nu sunt buni conducători. Este necesar să-i atragem în discuție, să fie orientați la exprimarea părerilor despre prieteni, relația cu alt sex. Ei trebuie să fie implicați în activități ce presupun un cerc mic de comunicare, joc de șah. E necesar ca subiectul să fie orientat la cercetările științifice.

Tipul psihoastenic încă din copilărie este timid, fricos, suspicios. Apar interese mature în perioada timpurie 6–7 ani. De asemenea evoluează diferite fobii față de oameni necunoscuți, obiecte, frica de a rămâne singur în întuneric, în casă.

Trăsăturile dominante ale acestui tip sunt: neîncredere în forțele proprii, anxietate sporită, stare de ipohondrie (depresie). Se caracterizează prin seriozitate, acuratețe, sunt sânguincioși, raționali, autocritici, nehotărâți, lipsiți de inițiativă, cu tendința de a pune totul la îndoială. Sunt foarte superstițioși și cred în lucruri inventate.

În orice activitate se includ atent și sunt sânguincioși. Rezultatele obținute le verifică îndelungat după enciclopedii, dicționare. Preferă lucrul liniștit, curat, monoton. Mereu se îndoiesc, au frică sporită de responsabilitate față de activitate, preferă lucruri migăloase, liniștite. Sunt orientați spre profesia de contabil, croitor, unde e necesar lucru manual.

În relațiile intime sunt retrași, neîncrezuți în sine, au probleme sexuale. Nu face dedicație de dragoste, nu se poate apropia de persoana iubită. Pentru înlăturarea inferiorității e necesar de organizat psihoterapia cognitiv-comportamentală. Se analizează situațiile, care au avut insucces, se compară și se evidențiază esențialul să-și dea singur părerea de cel dezavantaj al neîncrederii, care a condus la insucces.

Tipul paranoic. E sporită orientarea spre un scop chiar din copilărie. Sunt serioși, anxioși, îngrijorați, visători.

În cadrul activității sunt energici, individuali, acționează cu siguranță, colaborează cu alte persoane, care au scopuri similare. Dacă este ofensat de cineva, îl înlătură complet din viața personală și chiar poate să-i pricinuiască ceva rău.

Sunt irascibili, agresivi, supărăcioși, mai ales când cineva le creează probleme în atingerea scopurilor. Emoțional sunt reci și nu se pot apropia spiritual de alte persoane.

Sunt conflictuali, puțin comunicabili, nesentimentali. Li se pare că lucrul, care-l fac, e cel mai important, e necesar de a-l orienta spre activitatea, din care va avea profit.

În relațiile cu alte persoane sunt cruzi, se străduiesc să domine, să asuprească. Sunt foarte categorici în concepțiile lor. Prietenia cu sexul opus determină o continuă prelungire a atingerii scopului propus. Sunt brutali, reci, lipsiți de gingășie. Nu suportă să fie lezat amorul propriu.

Activează mai mult singuri, fiindcă le vine greu să găsească parteneri să lucreze în grup. Sunt înfumurați și răzbunători. E necesar să organizăm cu ei discuții de suflet, să le formăm convingerea în aceste discuții.

Tipul senzitiv. De mic este fricos, orientat spre lumea internă. Este o fire sfioasă, se teme de singurătate, întuneric, animale, evită locurile gălăgioase. Se atașează de persoanele, cu care se deprinde.

În copilărie sunt niște copii casnici. Nu le place să plece în companii, să-și schimbe colectivul, prietenii.

Sunt timizi, le este propriu sentimentul de inferioritate. Sunt autocritici, se subapreciază, sunt liniștiți, buni la inimă, atenți față de alți oameni, cu sentimentul datoriei; sunt disciplinați, responsabili, cinstiți, cu cerințe sporite față de sine, suspicioși, închiși în sine, ușor se supără și retrăiesc adânc insuccesele. Se străduiesc să aibă puțini prieteni, însă se atașează foarte strâns de ei; sunt gingași și supuși.

Ca parteneri în dragoste sunt aleși de alte persoane. Au probleme în dragoste, din motivul timidității și neîncrederii în sine.

Orice activitate se străduie s-o îndeplinească la nivel superior, ca să nu jignească partenerii de lucru, profesorii. Activitățile lor preferate: arta, medicina, îngrijirea plantelor și animalelor, educația copiilor.

Au nevoie să fie încurajați. Școala pentru ei este o povară. E necesar să-i creăm condiții pentru a obține succes. Nu trebuie incluși în competiții și activități responsabile.

Tipul instabil. Din fragedă copilărie este o fire instabilă, are probleme comportamentale, sunt neascultători, hipermobili.

Se caracterizează prin sociabilitate scăzută, sunt buni la inimă, deschiși, serviabili, emoționali. Se adaptează ușor la condiții noi de viață. Sunt niște persoane nestatornice; în procesul activității pot să uite de scopul final și să se ocupe de lucruri străine.

Specific este că ușor cad sub influență, atenția este instabilă, se distrag de la lucru. Nu învață sistematic, au nevoie de ajutor de la adulți pentru a-i atrage în micromediul, în care persoanele sunt sânguincioase.

Dacă nu sunt controlați, sunt leneși, evită conflictele, mint pentru a ieși din situații, trăiesc cu ziua de azi, abandonează activitățile, care necesită încordare intelectuală.

Sunt lipsiți de forțe de voință și au tendința de a-și petrece timpul liber în distracții și companii. Se laudă, atribuindu-și calități, pe care nu le au. Sunt fricoși, fățarnici, iresponsabili.

În relațiile cu alți oameni sunt nestatornici, nu pot avea încredere în ei. Relațiile de prietenie sunt de scurtă durată. Își schimbă repede prietenii și ușor se acomodează cu alții noi. Relațiile sexuale prezintă pentru ei o distracție.

Aceste persoane au un regim foarte strict de activitate, control riguros, în copilărie tutelare strictă. Imită persoanele, care îi susțin, deci dacă are un prieten cu familie trainică și el va fi așa.

Tipul conformist acceptă tot ceea ce i se propune. Dacă nimerește sub influență, imediat neagă ce a acceptat anterior și își formează o altă părere.

El nu-și expune propria părere niciodată, ci acceptă părerea liderului, a autorității, a tradiției, a majorității. Viața lui decurge sub deviza „Să fiu ca toți, să gândesc ca toți”. Este specifică acomodarea la orice mediu sau grup de oameni.

Se caracterizează prin faptul că sunt persoane prietenoase, bune la inimă, blânde, îngăduitoare, sunt buni executori, nu intră în conflict, nu critică pe nimeni. Sunt ascultători, dar lipsiți de voință, au o autocritică scăzută.

Principala slăbiciune este că își schimbă ușor părerea, distruge ușor stereotipurile formate și frecvent evoluează psihozele reactive, psihopatiile.

În comunicare cu alte persoane ușor contactează și își fac prieteni, stimează liderii, îi emit în comportare, pretind la prietenii, însă prietenii nu prezintă mare interes pentru tipul conform. Relațiile intime nu au importanță pentru acest tip. Ei au nevoie din partea partenerului de gingășie și tutelă paternă.

În procesul activității e nevoie de stimulat permanent, de menționat succesul și activitatea, pe care o manifestă. De obicei sunt muncitori, inovatori, creatori, dacă sunt sub conducerea unui adult cu autoritate.

Pentru evitarea relațiilor conflictuale e necesar să atragem această persoană într-o educație conformă. Este necesar de a orienta acest tip spre acțiuni, unde ar putea lua decizia de unul singur.

Tipul labil. Din copilărie se caracterizează prin labilitatea (schimbarea) dispoziției sub influența unui cuvânt, gest sau privire. Dispoziția lui se poate schimba de câteva ori pe zi. Este bun la inimă, sociabil, sensibil, mărinimos. Se deosebește de ceilalți prin sentimente adânci, relații sincere cu cei, care îl iubesc. În caz de dispoziție rea, este irascibil, nervos, conflictual.

Comunicarea cu alte persoane depinde de dispoziție. Dacă are dispoziție bună, atunci comunică cu mare plăcere, povestește mai mult despre sine, însă la o observație netacticoasă cade în depresie sau chiar stopează prietenia.

Tipul labil este capabil de o prietenie sinceră, devotată. Ușor se atașează de alte persoane, sentimente adânci după atașare, relații sincere, este cinstit cu persoana, care o iubește, indiferent de dispoziție. La el este dezvoltat simțul compătimirii și altruismul.

Anxietate sporită, ușor plângăreți, pentru autoapreciere poate să brutalizeze persoana, care îi face observații și netacticoșii. Cel mai mult re trăiește pentru trădarea din partea persoanei iubite, în caz de psihotraumă, se dezorientează în viață.

Intuiție bună, ușor se pot modifica la condiții. Dacă se îndrăgostesc cu adevărat, sunt foarte sinceri. În relații cu partenerii sunt capabili să iubească din inimă, cu o durată lungă de timp. Partenerii trebuie să le susțină dispoziția bună.

Pentru dezvoltarea normală e necesar de înlăturat situația, în care labilul are concurență, aceste situații, care i-ar putea leza amorul propriu. Să nu-l impunem, când n-are dispoziție, să-i înlăturăm situația, care n-are succes ca să nu se descurajeze, să-i acordăm atenție. Să înlăturăm situația, în care prevalează neîncrederea, unde sunt întâmplări neplăcute, situații critice, pedeapsa s-o înlăturăm.

Activitățile recomandate acestui tip: artă, sport, profesii de tip om-natură, om-om.

Tipul astenic se caracterizează prin sensibilitate sporită, neurotism. Aceste persoane dorm rău, n-au poftă de mâncare, sunt capricioși, fricoși și plângăreți.

Sunt sensibili la sunetele puternice, la lumină puternică, este irascibil și obosește ușor. Nu suportă gălăgia, companiile; specific pentru ei prevalează frica de a se îmbolnăvi. În colectiv ei sunt disciplinați, liniștiți, ordonați, modești, prietenoși, blânzi, îngăduitori.

În procesul activității și în comunicare cu alte persoane sunt timizi, rușinoși, anxioși, se subapreciază, se adaptează greu la condițiile noi de viață.

În caz de insucces, devin irascibili, manifestă explozii afective, devin apatici, capricioși, neîncrezuți în sine. Astenia generală se răsfrânge asupra asteniei psihice, și, în rezultat aceste persoane au atenție instabilă, memorie scăzută, nu pot ține un discurs în fața auditoriului, nu pot să-și organizeze ziua de muncă. În relațiile intime sunt retrași și reținuți. În discuții cu alte persoane se înroșesc, se pierd cu firea, nu pot răspunde prompt la întrebări, apoi nu uită un timp îndelungat aceste momente și le re trăiesc profund.

Munca fizică îl obosește, îl irită, de aceea e necesar să fie atras în munca manuală: împletit, cusut. Au nevoie de o formă de activitate ușoară, fără multă încordare. Să nu-și schimbe frecvent activitatea, e necesar să fie încurajat, să dezvolte curajul, încrederea în sine, la orice succes să fie analizat verbal. Să-i acordăm ajutor, atitudine tacticoasă din partea adultului și să-l supraapreciem.

E necesar să-i planificăm activitatea, să-i prezentăm un exemplu sau model, pentru executarea unui lucru. E recomandabil controlul permanent din partea adultului și un ajutor tacticos.

Tema 4. APTITUDINILE

4.1. Aptitudinea – latura instrumental-operațională a personalității

Oamenii se deosebesc între ei după posibilitățile lor de acțiune. Știm cu toții că aceleași acțiuni (practice, intelectuale, artistice, sportive etc.) sunt executate de diverși indivizi la diferite niveluri calitative, cu o eficiență mai mare sau mai mică, uneori foarte redusă.

Desigur, toți oamenii normali pot executa diverse și numeroase activități, depinde însă de ce calitate. Toți pot să cânte, dar unii sunt deplorabili, iar alții trezesc admirație și impresionează. De unde și calificările fixate în limbă de „apt pentru...”, „apt de”, prelungire prin termenii de **aptitudine, capacitate**.

Aptitudinea este o însușire sau un complex de însușiri psihice și fizice, care asigură succesul, reușita într-o activitate sau alta.

Definiția subliniază aspectul de eficiență, de randament. Orice însușire sau proces psihic privit sub unghiul eficienței devine aptitudine (de exemplu: memoria este aptitudinea de a memora; spiritul de observație este aptitudinea de a percepe).

Aptitudinea ne dă măsura gradului de organizare a sistemului personalității sub aspect adaptativ-instrumental concret.

Ea ne răspunde la întrebarea: „Ce poate și ce face efectiv un anumit individ în cadrul activității pe care o desfășoară?” și se leagă întotdeauna de performanță și eficiență, în dublu său înțeles: cantitativ și calitativ.

În evaluarea *laturii cantitative a performanței*, apelăm la indicatorii precum:

▲ volumul total al sarcinilor rezolvate și, corespunzător, volumul „produselor finite” obținute;

▲ timpul necesar rezolvării unei sarcini individuale;

▲ timpul necesar obținerii unui „produs finit”;

▲ intensitatea efortului depus.

Pentru evaluarea *laturii calitative* ne folosim de următorii indicatori:

▲ gradul de dificultate și complexitate a „sarcinii” rezolvate;

▲ noutatea și originalitatea „produsului final”;

▲ valoarea în sine a „produsului final” în domeniul dat;

▲ procedeul folosit în rezolvarea sarcinii;

▲ diversitatea modală a sarcinilor accesibile rezolvării.

Cu cât cele 2 laturi ale performanței iau valori mai sporite, cu atât aptitudinea este mai bine structurată, și invers.

Aptitudinile constituie latura instrumentală și operațională a personalității. Orice activitate se efectuează cu ajutorul unor mijloace sau instrumente, mai ales în cazul acțiunilor practice. Una este *un bisturiu în mâna unui om neîndemânatic și alta în cea a unui chirurg talentat. Tot așa putem vorbi despre pensula pictorului, condeiul poetului și fereastrăul tâmplarului. Prin urmare, în joc intră și mijloace sau instrumente psihomotorii, structuri intelectuale, funcții și subproces psihice.*

Cuvintele au fost considerate drept instrumente spirituale, după cum și regulile gramaticale și schemele logice sau funcțiile memoriei și procedeele imaginației.

Aptitudinile sunt *sisteme operaționale, superioare dezvoltate*. Prin intermediul unor operatori (operații) și condiții logice, omul realizează modelul intern (mental) al produsului, ce se propune a fi obținut.

Aptitudinile nu se reduc la suma cunoștințelor, priceperilor și deprinderilor reclamate de o anumită activitate. Poți să ai deprinderi și cunoștințe de muzică, poți să ai deprinderi și priceperile necesare pentru a cânta la pian de pildă, și cu toate acestea să nu ai aptitudini muzicale deosebite. Și invers, dacă un copil posedă aptitudini muzicale nu rezultă că el va deveni muzician profesionist.

Cunoștințele, priceperile și deprinderile, în lipsa aptitudinilor, asigură îndeplinirea activităților la un nivel obișnuit, mijlociu. Prezența *aptitudinilor*, alături de acestea determină obținerea unor rezultate superioare în activitatea respectivă.

Rubiņstein afirma că: „... Aptitudinile sunt priceperi, pe de o parte, și, pe de altă parte, reprezintă o noțiune dinamică, ceea ce presupune că ele se formează și se dezvoltă și se manifestă doar în activitate”.

În limbajul curent se folosesc termenii de *aptitudine* și *capacitate* ca sinonime. Dicționarul de psihologie face însă o distincție între *aptitudine*, care rezultă dintr-un potențial și se demonstrează prin facilitatea în învățare și execuție, și *capacitate*, ca o aptitudine împlinită, care s-a consolidat prin deprinderi, rezultate din exercițiu și s-a îmbogățit cu o serie de cunoștințe adecvate.

O aptitudine izolată nu poate singură să asigure succesul într-o activitate. Performanțele într-o activitate se ating doar datorită combinării aptitudinilor.

4.2. Natura aptitudinilor

Problema privind natura și determinismul aptitudinilor a fost și continuă încă să fie puternic contraversată.

Conform definiției enunțate, aptitudinile sunt totdeauna un rezultat al dezvoltării, un „aliaj” între elementul *înnăscut* și cel *dobândit* prin experiență.

Unii autori susțin teza caracterului *înnăscut ereditar* și *nemodificabil* al aptitudinilor. Drept exemplu, Moțart a compus un menuet la 5 ani; Ghiothe a scris la 8 ani lucrări literare cu o

maturitate de adult; Enescu a început să cânte la vioară la 4 ani, iar la 7 ani a intrat la Conservatorul din Viena. Repin a manifestat aptitudini pentru desen și pictură de la 3–4 ani etc.

Un atare punct de vedere unilateral, care acordă importanță hotărâtoare factorului intern, este însă tot mai mult părăsit în favoarea concepției, potrivit căreia factorul ereditar este modelat de condițiile de mediu socio-cultural.

Psihologii B.G. Teplov, A.N. Leontiev, S.L. Rubinștein, Al. Roșca relevă faptul că aptitudinile apar și se dezvoltă numai în procesul activității, ele sunt un rezultat al dezvoltării individuale.

Dezvoltarea omului, se subliniază, înseamnă în fapt dezvoltarea aptitudinilor reprezintă dezvoltarea personalității.

Aptitudinile se formează în anumite condiții sociale, care fac necesare aceste aptitudini și în procesul unei activități adecvate.

Aptitudinile sunt condiționate în același timp și de existența dispozițiilor naturale sau a zestrei native.

Ereditarea are, așadar, un rol important în procesul formării aptitudinilor, dar ea nu este determinată. Într-adevăr, la baza aptitudinilor stau unele premise ale dezvoltării lor, premise consolidate ereditar sub formă de dispoziții.

Dispozițiile sunt concepute ca particularități anatomo-fiziologice ale aparatului neurocerebral al omului.

Premisele ereditare ale aptitudinilor constau în însușirile de tip ale sistemului nervos: *intensitatea, mobilitatea și echilibrul* dintre excitație și inhibiție, *plasticitatea sistemului nervos*.

Particularitățile activității nervoase superioare nu sunt însă aptitudini, ci doar condiții interne ale dezvoltării acestora, ele sunt realități biologice și nu psihologice.

Dispozițiile naturale nu determină dezvoltarea nici a unei capacități umane. Ele sunt doar premise naturale favorizate pentru dezvoltarea aptitudinilor.

Aptitudinile sunt determinate, pe de o parte, de potențialitățile date în programul genetic, pe de altă parte, de condițiile, în care aceste potențialități latente devin active.

Condiționate de existența unor premise ereditare, *aptitudinile* se constituie, se structurează, se dezvoltă și se afirmă ca structuri sintetice complexe ale personalității, întotdeauna în procesul activității, în raport cu o activitate concretă, în care dispozițiile sunt intens exercitate.

Aptitudinea nu poate apărea în afara unei activități concrete corespunzătoare; aptitudinea se formează în activitate și se manifestă în activitate. Pe măsură ce societatea, în dezvoltarea ei, creează noi domenii de activitate, se nasc și se dezvoltă aptitudini noi.

Totodată, în conformitate cu cerințele social-economice noi, cu modificările, ce se produc în natura și conținutul activității individului, se produce și modificarea, restructurarea aptitudinilor acestuia. Aptitudinea se relevă ca o sinteză a însușirilor naturale și a celor dobândite.

Există cazuri, în care manifestarea aptitudinii este deosebit de timpurie. În alte cazuri, maxima dezvoltare și afirmare a aptitudinii se înregistrează târziu.

Această realitate impune prudență în aprecierea copiilor, care înregistrează rămăneri în urmă la învățatură, insuccesul școlar, prin el însuși, nu este relevant pentru absența unor predispoziții sau aptitudini.

După Kovalev și Measișcev, indiferent de natura activității, în procesul dezvoltării aptitudinilor intervin următoarele momente:

- dezvoltarea, îmbogățirea și adâncirea intereselor, în centrul cărora se află trebuința de a însuși activitatea respectivă;
- creșterea volumului de cunoștințe, priceperi și deprinderi;
- dezvoltarea caracterului, ca proces, în care se urmărește, în primul rând, educarea unei voințe ferme, dirijate de anumite principii social-morale;
- îmbogățirea conținutului de idei al activității și creșterea nivelului conștiinței sociale;
- dezvoltarea atitudinii critice față de sine și față de rezultatele activității proprii.

4.3. Clasificarea aptitudinilor

Subsistemul aptitudinal al personalității pune în evidență o organizare internă complexă, el incluzând entități de modalități psihofiziologice și psihologice diferite, cu multiple conexiuni de ordonare, coordonare, integrare și subordonare între ele.

De aici se face necesară o diferențiere și o clasificare în interiorul subsistemului aptitudinal, criteriul cel mai larg acceptat.

Pe baza lui au fost delimitate:

- a) aptitudini generale;
- b) aptitudini speciale.

Aptitudinea generală *este acea aptitudine, care este solicitată și intervine în orice fel de activitate a omului sau în rezolvarea unor clase diferite de sarcini.*

Aptitudinile generale alcătuiesc repertoriul instrumental-adaptativ al oricărui individ, care asigură o relaționare și o adaptare cât de cât satisfăcătoare în condițiile variabile ale mediului.

Aptitudinile generale pot fi împărțite în:

- 1) *Aptitudini senzoriale (rapiditatea, plasticitatea perceptuală);*
- 2) *Aptitudini psihomotorii (forța mișcărilor, rapiditatea, precizia lor);*
- 3) *Aptitudini intelectuale (inteligența, care reprezintă o sinteză a mai multor aptitudini intelectuale: spiritul de observație, memoria, fluența verbală, flexibilitatea gândirii, raționamentul inductiv și deductiv, atenție distribuitivă etc.).*

Aptitudinile speciale sunt structuri instrumentale ale personalității, care asigură obținerea unor performanțe în anumite sfere particulare de activitate profesională. Se structurează și se dezvoltă selectiv în interacțiunea sistematică a subiectului cu conținuturile obiective și condițiile diferitelor forme ale activității profesionale. Ele sunt susținute din interior de predispoziții ereditare diferențiate și de mare intensitate, care „dictează” direcția de evoluție a personalității.

Aptitudinile speciale se clasifică după genul activității, în cadrul căreia se manifestă:

- aptitudini artistice (pentru literatură, muzică, pictură, sculptură, actorie etc.);
- aptitudini științifice (pentru matematică, fizică, astronomie, biologie etc);
- aptitudini tehnice (aptitudinea pentru proiectarea, producerea și întreținerea a tot ceea ce înseamnă mașină);
- aptitudini sportive (aptitudinea pentru atletism, gimnastică, jocul cu mingea etc.);
- aptitudini manageriale (aptitudinea pentru organizare, administrație, conducere-comandă).

În interiorul fiecărei clase se evidențiază aptitudini cu un grad de individualizare și de specializare și mai ridicat.

După structura lor, după gradul de complexitate, aptitudinile pot fi clasificate în: *simple și complexe.*

Unele aptitudini sunt elementare, simple, constatând din realizarea superioară a unui singur fel de operații (văzul la distanță; diferențierea excitanților luminoși, sonori, olfactivi; măsurarea din ochi a distanțelor; fixarea rapidă a imaginilor sau a ideilor; actualizarea rapidă a imaginilor sau a ideilor fixate cu mult timp în urmă etc.).

Aceste aptitudini, având la bază o singură funcție, constând doar dintr-o singură însușire psihică, nu conduc la rezultate remarcabile, decât pe linia unor acțiuni simple.

De regulă însă activitățile umane sunt complexe și presupun îmbinarea în formă organizată, a unei diversități de mijloace de acțiune.

Desfășurându-se într-un cadru profesional specializat, activitățile umane complexe impun prezența mai multor aptitudini elementare, care se întrepătrund și se structurează specific.

Aptitudinile complexe se clasifică după genul de activitate, care le modelează structural: aptitudini lingvistice, matematice, tehnice, muzicale, plastice, sportive. C.I. Morgan consideră că pot fi atâtea aptitudini câte feluri de activități există.

Pentru obținerea unor performanțe superioare, remarca P. Popescu-Neveanu, individul ajunge să-și îmbine și să-și dezvolte resursele sale într-o manieră superioară, până la structuri individuale, ce se exprimă într-un stil individual de personalitate creatoare.

Drept exemplu de aptitudini complexe poate servi aptitudinea muzicală, care presupune o reuniune de aptitudini elementare, simple:

- acuitate auditivă;
- auz absolut;
- simț al ritmului;
- memorie;
- auz armonic;
- auz muzical;
- auz intern (reprezentarea melodiilor);
- fantezie muzicală;
- sinestezii specifice.

Este deci o structură sau o matriță, după care se profilează un stil individual propriu muzicianului.

În același mod am putea vorbi despre aptitudinea de conducere auto sau de orice altă capacitate profesională. Nivelul cel mai înalt, la care se poate realiza dezvoltarea și integrarea aptitudinilor speciale și a celor generale, este cel al talentului și geniului.

Atât talentul, cât și geniul se distanțează semnificativ prin performanțele lor de restul reprezentărilor domeniului sau domeniilor considerate. Dar cele 2 structuri se deosebesc și între ele, nefiind echilibrate.

Astfel, în vreme ce performanțele talentului se încadrează în coordonatele valorice ale „epocii”, îmbogățind într-o anumită continuitate logică tezaurul existent, performanțele geniului creează o epocă nouă într-un domeniu sau în mai multe domenii, punând bazele unui nou curent, unui nou stil, unui mod de gândire etc.

Față de aptitudine, talentul reprezintă un nivel superior de înzestrare, de organizare, de dezvoltare și de reușită; el presupune o îmbinare originală a aptitudinilor, îmbinare, care face posibilă crearea de valori noi și originale.

Talentul, susțin Al. Roșca și B. Zorgo, se constituie dintr-o varietate de însușiri și aptitudini, care asigură realizarea la nivel supramediului a anumitor activități.

O formă mai înaltă de dezvoltare și reușită o constituie geniul. Geniul presupune crearea de valori de o importanță istorică pentru viața și evoluția societății.

4.4. Inteligența – aptitudinea generală a personalității

Una dintre cele mai importante aptitudini generale este inteligența, întrucât ea este îndeplinită în orice activitate, atât în cadrul profesiunilor predominant intelectuale, cât și în cadrul celor predominant manuale.

Termenul de „**inteligentă**” a fost inițial utilizat de către Cicero.

Etimologic, termenul provine din latinismul „*interlegere*”, care înseamnă în același timp „a discrimina”(disocia) și „a lega”. De aici, o primă definiție: inteligența este capacitatea de a stabili relații între obiecte, fenomene și situații.

H. Spenser este cel ce i-a atribuit inteligenței semnificație psihologică: capacitatea de a combina mai multe impresii separate, prin intermediul căreia se realizează adaptarea la mediu.

Studiată din perspectiva psihologiei aplicate, mai ales în raport cu dezvoltarea mintală a copilului, inteligența a fost definită însă, foarte divers. Iată, spre exemplificare, câteva definiții formulate:

- *dibăcie mintală innăscută;*
- *eficiență mintală innăscută;*
- *capacitatea de a dobândi o capacitate;*
- *capacitatea de a realiza o gândire abstractă;*

- *capacitatea de abstractizare, de a face sinteze, de a combina, de a construi;*
- *aptitudine generală superioară, care-l orientează pe subiect la noi probleme și condiții ale vieții;*
- *aptitudinea de modificare a conduitei conform împrejurărilor;*
- *aptitudine de adaptare, pe carea rezolvării problemelor noi, folosind mijloace noi, neînvățate înainte;*
- *aptitudinea generală a unui individ de a-și adapta conștient gândirea sa la situațiile și condițiile noi de viață.*

După A. Binet, inteligența se află în următoarele 4 cuvinte:

- *înțelegere* (capacitatea de a clarifica o idee prin altă idee sau fapt);
- *invenție* (capacitatea de a găsi formule sau soluții pentru rezolvarea diferitelor probleme ridicate de viață și de muncă);
- *direcție* (orientarea și concentrarea atenției);
- *cenzură* (capacitatea de discernământ și selecție a ideilor și faptelor);

În accepțiunea psihologiei moderne prin **termenul de inteligență** se denumește activitatea complexă mintală, flexibilă și mereu confruntată cu situații noi și probleme, în care se utilizează memoria, rațiunea, cunoștințele disponibile.

De aici se desprind trei *caracteristici fundamentale ale inteligenței*:

I. capacitatea ei de a soluționa situațiile noi, cele vechi, familiare cu ajutorul deprinderilor, obișnuințelor, competențelor;

II. rapiditatea, suplețea, mobilitatea, flexibilitatea ei;

III. adaptabilitatea adecvată și eficiența la împrejurări.

În psihologie există mai multe modele, ce descriu structura inteligenței umane.

În a. 1903, Thorndicke formulează teza că inteligența este un ansamblu de capacități reciproc independente.

În a. 1904, Spearman a dezvoltat teoria bifactorială. După el, inteligența are la bază energia mintală, care influențează reușita, succesul îndeplinirii unei activități.

Spearman s-a preocupat de aptitudinile speciale (profesionale). După întreprinderea unui șir de cercetări, el a ajuns la concluzia că succesul oricărei activități intelectuale este determinat de:

- 1) aptitudinea generală – *factorul G* (general);
- 2) aptitudinea specifică pentru activitatea dată – *factorul S* (specific).

Mai târziu Spearman și-a formulat ideea inteligenței, într-un model ierarhic. Între factorul G și S, el a plasat factorii de grup, comuni, care intervin în grupe de activități înrudite (verbal, numeric, spațial etc).

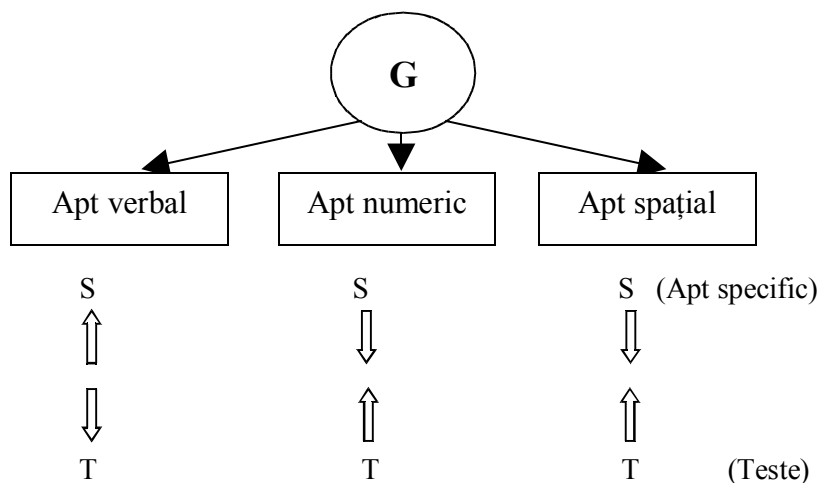

Fig. 17. Modelul ierarhic al structurii inteligenței (după Spearman).

În psihologia contemporană s-a acreditat ideea că inteligența se compune dintr-o serie de factori simpli (inteligența este egală cu: spiritul de observație + atenția + memoria + imaginația + voința etc.). Inteligența are ca scop adaptarea individului la realitate.

În a. 1930, Thurston, fondatorul unei teorii multifactoriale, neagă existența factorului general (G).

El consideră că fiecare acțiune intelectuală este rezultatul interacțiunii unei multitudini de factori. Inițial el a evidențiat 12 factori, apoi le-a simplificat până la 7 factori, pe care i-a numit **factori mintali primari semnificativi ai inteligenței**:

- *fluența verbală* (ușurința, cu care persoana se exprimă, utilizând cele mai potrivite cuvinte);
- *aptitudinea numerică* (de a opera cu cifrele, de a efectua operații aritmetice);
- *perceperea verbală* (capacitatea de a înțelege limbajul oral și scris, înțelegerea sensului cuvintelor);
- *orientarea spațială* (capacitatea de a-și reprezenta și a-și imagina anumite obiecte în spațiu);
- *memoria asociativă*;
- *aptitudinea de a face raționamente* (deductive și inductive);
- *viteza percepției* (rapiditatea perceptuală).

Între acești factorii există o anumită corelare. În actul inteligent aceștia se îmbină, chiar se întrepătrund, interacționează.

Conform lui Thurston, dacă măsurăm fiecare din aceste aptitudini, putem construi profilul potențialului intelectual al individului.

În a. 1939, Dj. Guilford propune modelul morfologic. El evidențiază cca 120 de aptitudini ale intelectului, pe care în a. 1967 le unește într-un *model tridimensional*, al interacțiunii complexe dintre conținut, operații și produse, termeni ce intră în definirea operațională a oricărui act sau proces psihic.

El a încercat să răspundă la trei întrebări:

- Despre ce noi gândim? (*conținuturi*);
- Cum noi gândim? (*operații*);
- Care sunt produsele gândirii noastre? (*produse*).

Sub noțiunea de conținut se subînțelege natura informației cu care are loc operația. Guilford deosebește patru tipuri de conținuturi:

- *figurativ* (forma, culoarea obiectelor);
- *simbolic* (cifre, semne, coduri);
- *semantic* (idei, gânduri);
- *comportamental* (sentimente, dispoziții).

Operația se referă la procedeele și mijloacele de rezolvare a unei probleme, alese de subiect, precum și la procesele mintale, care au loc în timpul utilizării procedeeului ales.

Guilford distinge cinci operații:

1. *Cunoașterea* (recunoașterea și înțelegerea problemei).
2. *Memoria* (cantitatea de informație, de care dispune subiectul).
3. *Gândirea divergentă* (se referă la acel stil de gândire, care operează pluridimensional și admite o pluralitate de căi și soluții).
4. *Gândirea convergentă* (se referă la stilul de gândire sistemic, agloritmizat, unidirecționat, necreativ, riguros organizat și admite un singur rezultat optim).
5. *Gândirea apreciativă* (sau evaluarea – se referă la capacitatea de apreciere a unor situații, stabilirea semnificației, ierarhizarea de valori intelectuale conform unor criterii logice, etice, estetice).

Produsul se referă la modul, în care a fost concepută și structurată de către subiect informația.

Guilford distinge următoarele produse:

- ▲ *unități*;

- ▲ *clase;*
- ▲ *relații;*
- ▲ *sisteme;*
- ▲ *transformări;*
- ▲ *implicații.*

Fiecare din cei 120 de factori constituie o îmbinare a operației, a conținutului și a produsului ($5 \cdot 6 \cdot 4 = 120$). După Dj. Guilford, *inteligența* trebuie considerată o aptitudine generală, aplicabilă în orice domeniu; ea posedă o anumită structură și se manifestă sub forma unui complex de aptitudini speciale; acestea sunt și rămân totuși variabile independente.

Tema 5. CREATIVITATEA

5.1. Definirea conceptului de creativitate

Societatea contemporană, comparativ cu cele anterioare, se caracterizează prin schimbări radicale, care se produc în conduită, la locul de muncă sau în familie, în educație, în știință și tehnologie, în religie și aproape în orice aspect al vieții noastre.

A trăi într-o asemenea lume presupune un înalt grad de adaptare și de curaj, care este legat în mare măsură de creativitate.

Termenul creativitate a fost introdus în psihologie de G.W. Allport pentru a desemna o formațiune de personalitate.

Prin **creativitate**, Allport încerca să desemneze o modalitate integrativă a personalității umane, ce nu se reduce doar la o serie de însușiri și funcții parțiale, având facultatea de a înțelege, reproduce și rezolva numeroasele probleme impuse de viață, profesiune, mediu, etc., ci să exprime ansamblul de calități, care conduce la generarea noului, la originalitate.

În prezent există sute de modalități, prin care este definită creativitatea. Psihologii susțin în general că *a fi creativ* înseamnă *a crea ceva nou, original și adecvat realității*.

A crea înseamnă: a face să existe, a aduce la viață, a cauza, a genera, a produce, a fi primul, care interpretează rolul și dă viață unui personaj, a compune repede, a zămisli, a făuri.

Creativ este cel, care se caracterizează prin originalitate și expresivitate, este imaginativ, generativ, deschizător de drumuri, inventiv, inovator etc.

Noutatea este și ea evaluată gradual, după cote de originalitate. *Cota de originalitate* corespunde distanței dintre produsul nou și ceea ce preexistă ca fapt cunoscut și uzual în domeniul respectiv. În literatura noastră se apreciază originalitatea culminativă a poeziei lui Eminescu și, după el, a poeziei lui Arghezi, Blaga, Nichita Stănescu.

După unii autori „*creativitatea* este aptitudinea sau capacitatea de a produce ceva nou și de valoare”, iar după alții ea constituie un proces, prin care se realizează un produs.

Conform lui P. Popescu-Neveanu „*creativitatea* presupune o dispoziție generală a personalității spre nou, a anumită organizare a proceselor psihice în sistem de personalitate”.

Termenul de creativitate este foarte general și a fost introdus în vocabularul psihologiei, pentru a depăși înțelesurile termenului de *talent*. Între conceptele de creativitate și de talent nota comună este cea de originalitate.

Talentul corespunde creativității de nivel superior. Creativitatea există și la nivel mediu și la nivel inferior, și chiar la nivel redus.

Toți oamenii sunt în diverse grade creativi și numai unii din ei sunt talentați. S-a apreciat talentul ca fiind hotărât de dotația ereditară. Conceptul nou de creativitate admite o mare contribuție a influențelor de mediu și a educației în formarea creativă a fiecăruia. Totodată, se

consideră că oricare din activități sau profesii poate fi desfășurată la un nivel înalt de creativitate.

Talentul a fost conceput ca o dezvoltare superioară a aptitudinilor generale și speciale și ca o fericită îmbinare a lor. Creativitatea însă, precum vom vedea, include structuri mai complexe de personalitate, depășind aptitudinile.

În psihologie, conceptul de creativitate are următoarele trei accepțiuni:

- a) *de comportament și activitate psihică creativă;*
- b) *de structură a personalității sau stil creativ;*
- c) *creativitate de grup, în care interacțiunile și comunicarea mijlocesc generarea de noi idei, deci conduc la efecte creative.*

Creativitatea se caracterizează printr-o multitudine de **calități**:

Productivitatea – se referă la numărul mare de idei, soluții, lucrări de specialitate.

Utilitatea – privește în special rezultatele acțiunii, care trebuie să fie folositoare, să contribuie la bunul mers al activității.

Eficiența – are în vedere caracterul economic al performanței, se referă la randamentul acțiunii, la performanțele, care se pot obține prin folosirea rezultatelor activității creatoare.

Valoarea produselor activității creatoare trebuie să prezinte însemnătate din punct de vedere teoretic sau practic, să fie recunoscută și respectată în plan social.

Ingeniozitatea presupune eleganță și deosebită eficacitate a metodelor de rezolvare.

Originalitatea – se apreciază prin raritatea ideilor, soluțiilor sau produselor. De obicei, sunt considerate originale rezultatele creativității, care apar o singură dată într-o colectivitate, deci sunt unice.

Conceptul de creativitate apare abordat din cinci perspective: *ca potențial, ca proces, ca produs, ca preajmă, ca psihoterapie.*

▪ **Potențialul creativ**

Atunci când vorbim de **potențialul creativ**, evidențiem în primul rând calitățile creativității, care au fost descrise mai sus: utilitate, productivitate, eficiență, valoare, ingeniozitate, originalitate.

▪ **Procesul creativ**

S-a constatat că stadiile (etapele) procesului creator sunt următoarele:

- stadiul pregătitor;
- stadiul incubației;
- stadiul iluminării;
- stadiul verificării.

Aceste stadii vor fi descrise într-un nou paragraf.

▪ **Produsul creativ**

Orice proces creativ se finalizează cu un produs, care, pentru a fi considerat creator, trebuie să posede următoarele calități: *noutate, originalitate, utilitate.*

▪ **Preajma (mediul)**

Creativitatea este abordată și din perspectiva cerințelor și solicitărilor... din mediul intern și extern. Studiile ... pe de o parte trebuința de actualizare a potențialului creativ – „Suntem născuți pentru a învinge prin creativitate” – (presiuni interne), cât și presiunile și problemele exterioare, ce vin din mediul de viață al individului și necesită soluționarea creatoare. Totodată, calitățile și condițiile nivelului, în care omul își desfășoară activitățile, pot facilita sau inhiba manifestarea creativității.

▪ **Psihoterapia prin creativitate**

În ultimii ani studiile asupra creativității individuale și de grup au relevat valențele curative ale metodelor de creativitate, activitatea într-un grup creator, având ca efect reducerea barierelor interne ale creativității. Se utilizează ședințe cu ceilalți.

5.2. Structura creativității

Orice subiect dispune de un potențial creativ, pentru că orice subiect posedă o experiență, pe care o prelucrează mereu și variabil, utilizând operații, tehnici și scheme mintale.

În linii generale, se ajunge la noi idei sau proiecte prin transformări și recombinații ale datelor cognitive, de care subiectul dispune.

Gândirea logică aduce o anumită contribuție la creație. Renumiți savanți, consideră că și mai importantă este imaginația, care posedă un grad mai mare de libertate, nu este încătușată de reguli și norme fixe.

Demersurile creatoare pot fi spontane sau intenționate și voluntare. În ambele cazuri, ele trebuie să fie susținute energetic de trebuințe și motive, de înclinații, interese și aspirații.

În psihologia românească structura creativității este explicată prin intermediul modelului bifactorial al creativității. Cele 2 categorii de factori sunt:

a) *vectorii* – termen, ce reunește toate stările și dispozitivele energetice, acestea susținând subiectul în acțiune și anume: trebuințele, motivele, scopurile, înclinațiile, aspirațiile, convingerile, atitudinile caracteriale.

b) *operațiile generative* – cuprind sistemele de operații, aptitudinile generale sau speciale de nivel supramediu.

Vectorii sunt cei, care declanșează, selectiv ciclurile operatorii și le direcționează într-un anumit sens.

Deci creativitatea nu este altceva decât interacțiunea optimă între vectorii creativi și operațiile generative.

La nivelul personalității se constituie *blocuri* între vectorii atitudinali și acele sisteme de operații, pe care le-am numit aptitudini. Aceste structuri fac parte dintr-un stil de acțiune, cunoaștere și realizare a subiectului, care au sau nu efecte creative.

Considerată ca o structură de personalitate, creativitatea este, în esență, interacțiunea optimă dintre atitudinile predominant creative și aptitudinale generale și speciale de nivel supramediu și superior.

Nu este suficient deci să dispui de aptitudini, dacă acestea nu sunt orientate, strategic, prin motivație și atitudini, spre descoperirea și generarea noului cu valoare de originalitate.

Printre *atitudinile creative* importante, menționăm:

- încrederea în forțele proprii și înclinația puternică spre realizarea de sine;
- interesele cognitive și devotamentul pentru profesiunea aleasă, care se include esențial în sensul și scopul vieții;
- cutezanță în adoptarea de noi scopuri neobișnuite;
- perseverența în căutarea de soluții și în realizarea proiectului schițat.
- simțul valorii și atitudinile valorizatoare;
- grupul atitudinilor direct creative, constând din simțământul noului, dragostea și receptivitatea pentru tot ce este nou și respectul față de originalitate.

5.3. Niveluri și stadii ale creativității

Fiind o proprietate general-umană, creativitatea se prezintă în diverse forme și se situează la diverse niveluri ierarhice.

Savantul american C.W. Taylor distinge *cinci niveluri ale creativității*:

- ▲ *creativitatea expresivă*;
- ▲ *creativitatea productivă*;
- ▲ *creativitatea inventivă*;
- ▲ *creativitatea inovatoare*;
- ▲ *creativitatea emergentă*.

a) Creativitatea expresivă – se manifestă liber și spontan în desenele sau construcțiile copiilor preșcolari. Nu se pune problema, la acest nivel, de utilizare sau originalitate. Acest tip de creativitate reprezintă treapta de bază și este un mijloc excelent de a cultiva aptitudinile creatoare, ce se vor manifesta ulterior.

b) Creativitatea productivă – este crearea de obiecte, specific muncilor obișnuite. Un dar sau o țesătoare de covoare produc obiecte, a căror formă se realizează conform unei tradiții, unei tehnici consacrate, aportul personal fiind redus. Este planul, la nivelul căruia ajunge orice om muncitor.

c) Creativitatea inventivă – presupune generarea de noi metode și îndeplinirea artificială a unor noi funcțiuni. E vorba de inventatori, acele persoane, ce reușesc să aducă ameliorări parțiale unei unelte, unui aparat, unei teorii contraversate.

În invenție se introduc forme și relații obiective, care sunt noi în raport cu dispozitivele tehnice preexistente.

Într-o țară mare, cum este Japonia, se înregistrează anual peste 100.000 de brevete de invenții, ceea ce asigură un progres vizibil al producției.

d) Creativitatea inovatoare – implică modificările semnificative ale principiilor, care stau la baza unui domeniu.

Acest tip de creativitate o găsim la oamenii caracterizați ca fiind „talente”. Ei realizează opere, a căror originalitate este remarcată pe plan național.

e) Creativitatea emergentă – este caracteristica geniului, a omului, care aduce schimbări radicale revoluționare într-un anumit domeniu și a cărei personalitate se impune de-a lungul mai multor generații.

Astfel a fost principiul evoluționist al lui Darwin, relativitatea lui Einstein, etc. Este nivelul suprem și cel mai elaborat al creativității.

Creativitatea este considerată o expresie a personalității, care presupune activități îndelungate și eforturi deosebite.

Psihologul englez G. Wallas stabilește *patru stadii ale procesului de creație*:

1. Stadiul pregătit – este o fază inițială și obligatorie. Orice act de creație presupune o preparare conștientă, adeseori intensivă și de lungă durată. În perioada de preparare se delimitează scopul sau problema. În vederea rezolvării problemei, viitorul creator citește, discută, întreabă, adună informații, face observații, schițează o ipoteză sau un proiect general.

La această etapă se produce o mobilizare a subiectului și intervin schițări de planuri, experimente mintale. Un rol important are capacitatea de mobilizare a subiectului pentru antrenarea și menținerea în procesul creator.

Problema devine obsedată, apar stări de tensiune, încordare, apare anxietatea specifică, frustrări.

2. Stadiul incubației – poate dura foarte mult, ani de zile! Este mai puțin vizibil în exterior. Incubația este răstimpul încercărilor, când nu se găsește soluția. Procesul de creație continuă să se desfășoare în inconștient.

3. Iluminarea (intuiția) – este momentul fericit, când apare soluția, momentul intuiției acesteia, al vizualizării obiectului creat. Este faza, în care se consideră că procesul de creație ajunge la punctul culminant. Ideea creării apare brusc. Se întâmplă ca gânditorul creator să descopere ceva diferit de ceea ce a căutat.

4. Stadiul verificării (sau elaborării finale) este cea mai importantă. Soluția identificată este verificată în practică și apoi implementată. Este stadiul final, în care materialul brut, furnizat de inspirație, este finisat, creatorul verifică dacă iluminarea a fost corectă, apreciază și eventual revizuieste ideea sau soluția găsită.

Newton și Darwin au elaborat și verificat ani de zile teorii, a căror inspirație a fost poate rezultatul unor momente de scurtă durată.

5.4. Factorii, ce stimulează sau inhibează creativitatea

Creativitatea are un caracter cu informație complexă, în care interacționează două categorii:

- 1) categoria socială;
- 2) categoria specială.

Prima categorie face parte din **factorii stimulativi ai creativității** și se împart în:

- a) *interni* – individ;
- b) *externi* – colectivi;
- c) *sociale* – societatea.

Interni

1. *Intelectuali* (imaginația, gândirea fluentă, divergentă; capacitatea de elaborare, sensibilitatea la probleme, inteligența, capacitatea de transformare, memoria, tehnici operaționale).

2. *Aptitudini speciale* (școlare sau academice, creatoare, științifice, artistice, tehnice, de conducere, sociale, pedagogice, culinare etc.).

3. „*De personalitate*” (atitudini, motivație, caracter). Cel mai general recunoscuți fiind: voința, perseverența, dorința de a schimba, tendința de informare, curiozitate, prezența unor interese și preocupări variate de tip hobby, încredere în sine, nonconformism, fond emoțional și bogat.

Externi

1. *Climatul creativ:*

- *structura și funcționarea organizației, instituției;*
- *compoziția și interacțiunile grupului;*
- *personalitatea și comportamentul individual.*

2. *Conducerea (șeful la diferite niveluri ierarhice).*

Sociale

1. *Valori promovate.*

2. *Condiții create:* baza materială, legislație, formă de guvernământ.

3. *Educație* (în familie, școală, factori educaționali formali sau informali).

4. *Nivelul cultural* (cantitatea și calitatea informației).

5. *Securitatea psihică.*

6. *Securitatea personală.*

7. *Necesitatea socială.*

Din categoria specială fac parte **factorii, ce inhibează creativitatea.**

a) Factori cognitivi-perceptuali:

- incapacitatea de a formula problema;
- incapacitatea de a defini termenii problemei, când nu a fost înțeleasă suficient;
- incapacitatea de a distinge între cauză și efect;
- neutralizarea tuturor simțurilor în observație;
- stilurile cognitive extreme: empiric și teoretizant.

b) Factorii cognitivi-informaționali:

- insuficiența informației;
- necunoașterea tehnologiei creației; tehnicilor de descriere a inovațiilor.
- blocajele creativității.

c) Factorii vizând caracteristicile gândirii:

- fixitatea metodei, stereotipul dinamic;
- imposibilitatea abordării divergente a rezolvării problemelor tehnice;
- autoimpunerea ideății;
- autoimpunerea unor restricții, neprevăzute în condițiile problemei;
- conformismul intelectual.

d) Factorii „de personalitate”:

- supramotivarea versus submotivarea (la sarcină sau profesională).

e) Factorii temperamental-caracteriali:

- slaba încredere în sine și descurajare;
- conformismul comportamental;
- încrederea prea mare în componența altor persoane;
- gama restrânsă de interese și preocupări;
- lipsa voinței și obișnuinței de a duce lucrurile până la capăt.

f) Factorii afectivi (emoționali):

- timiditate;
- conflicte, frustrări;
- teama de ridicol;
- teama de dezaprobare socială;
- teama de șefi, de colegi, de subalterni;
- incapacitatea asumării riscului intelectual.

Blocaje ale creativității

Sidney Shore a descris trei tipuri de blocaje ale creativității:

- ♦ emoționale;
- ♦ culturale;
- ♦ perceptiv.

1. Blocaje de tip emoțional

- teama de a nu comite o greșeală, de a nu părea extravagant;
- teama de a risca să fii un „pionier”, de a fi în minoritate;
- oprirea prematură la prima idee, soluție, care apare sau teama ori neîncrederea față de superiori, colegi, colaboratori;
- dificultatea de a schimba modelul de gândire;
- dependența excesivă față de opiniile altora;
- lipsa competenței de a depune un efort susținut pentru a desfășura procesul de rezolvare a unei probleme de la identificarea ei până la soluționare.

2. Blocaje de ordin cultural

- dorința de a se conforma modelelor sociale, dorința de apartenență;
- „conformism” la idei vechi, ca și la cele noi;
- tendința de a reacționa conform principiului „totul sau nimic”;
- prea mare încredere în statistici și experiența trecută;
- punerea pe primul plan a factorilor practici sau economici în luarea deciziilor, ceea ce reduce timpul pentru a avea un număr suficient de idei;
- slaba capacitate de a transforma sau modifica ideile;
- sentimentul că tendința de a îndoii sistematic este un inconvenient social;
- prea mare încredere în logica a ceea ce se numește rațiune.

3. Blocaje de ordin perceptiv:

- incapacitatea de a distinge între cauză și efect;
- dificultatea de a defini o problemă sau declinarea capacității, refuzul de a sesiza, de a releva;
- dificultatea de a destructura o problemă în elemente, care pot fi manipulate, dirijate;
- dificultatea de a diferenția între fapte și probleme;
- prezentarea prematură a pseudosoluțiilor la problemă, care nu au fost încă definite;
- incapacitatea de a utiliza toate sensurile, care ne pun în contact cu mediul;
- dificultatea de a percepe relațiile neobișnuite între idei și obiecte;
- incapacitatea de a defini lucrurile;
- îngustarea excesivă a punctului de vedere;
- credința negativă: „Nu sunt creativ”.

Este foarte important să înveți să detectezi natura acestor blocaje pentru a introduce spiritul inovator în grupuri și organizații.

Aceste blocaje sunt numite și bariere ale creativității.

Există patru grupe de **bariere ale creativității**:

I. Bariere legate de contextul socio-cultural:

- ▲ conflictul de valori;
- ▲ condiționarea;
- ▲ prejudecățile;
- ▲ diferențele culturale;
- ▲ nonintegrarea frustrărilor.

II. Bariere datorate temerilor endemice:

- ▲ frica de confruntare;
- ▲ agresivitatea;
- ▲ competiția;
- ▲ rezistența la schimbare;
- ▲ lipsa încrederii în sine.

III. Bariere legate de atitudinile individualiste:

- ▲ comportamentele egocentrice;
- ▲ necunoașterea de sine;
- ▲ sentimentul de incompetență;
- ▲ subiectivitatea și nerealismul;
- ▲ pasivitatea excesivă.

I. Bariere referitoare la relația individ – grup:

- ▲ lipsa comunicării;
- ▲ marginalizarea;
- ▲ lipsa autenticității;
- ▲ izolarea;
- ▲ dependența.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Alain Lieury. *Manual de psihologie generală*. Bordas, Trad. de Iulia Hașdeu-Oradea, Paris, 1990.
2. Cosmovici Andrei. *Psihologie generală*. Ed. „Porom”, Iași, 1996.
3. Dinu Mihai. *Comunicarea: repere fundamentale*. Ed. Științifică, București, 1997.
4. Ey Henri. *Conștiință*. Trad. Din l. franceză de Dinu Grama, Ed. Științifică, Ediția a II-a, București, 1997.
5. Fordham, Frieda. *Introducere în psihologia lui C.G. Jung*. Trad. Eseu introductiv și note de Leonard Gavrilu, Ed. IRI, București, 1998.
6. Laplanche Jean, Pontalis J.B. *Vocabularul psihanalizei*. Trad. din l. franceză / Ed. „Humanitas”, București, 1994.
7. Marghidan Valentina. *Metode de psihodiagnostic*. Ed. Didactica și Pedagogică / București, 1997.
8. Minulescu Mihaela. *Chestionarele de personalitate în evaluarea psihologică*. București, 1996.
9. Mihai Golu. *Comunicarea: repere fundamentale*. Ed. Științifică, București, 1997.
10. Mihai Golu. *Fundamentele psihologiei*. Vol. I, Ed. Fundației „România de mâine”, București, 2003.

11. Norbert Sillamy. *Dicționar de psihologie*. La Rouse, Ed. Univers enciclopedic, București, 1996.
12. Nicky Haies, Sue Orrell. *Introducere în psihologie*. Ed. All Educational S.A., București, 1997.
13. Nemo R.I. *Psihologia*. Ed. „Chișinău”, 1994.
14. Oprescu Victor. *Aptitudini și atitudini*. Ed. Științifică, București, 1991.
15. Parot Françoise, Richelle Marc. *Introducere în psihologie*. Istoric și metode. Chișinău, Ed. „Humanitas”, 1995.
16. Pospai Aurelia. *Schițe din istoria psihologiei*. Chișinău, 1994.
17. *Psihologia vieții cotidiene*. Coord. Mielu Zlate / Ed. „Polirom”, Iași, 1997.
18. *Psihologia socială a relațiilor cu celalalt*. Coord. Sergiu Mocovici, Ed. „Polirom”, Iași, 1998.
19. Radu I. *Psihologia*. Cluj-Napoca, 1988.
20. Radu I. *Introducere în psihologia contemporană*. Cluj, Ed. „Sincron”, 1991.
21. Rădulescu-Motru C. *Curs de psihologie*. Ed. „Esotera”, Vox, București, 1996.
22. Stanton, Nicky. *Comunicarea*. Ediția Revizuită, Ed. „Societatea, Știința și Tehnica”, București, 1995.
23. Șchiopu Ursula, Emil Verza. *Psihologia vârstelor*. București, 1995.
24. Șoitu Laurențiu. *Comunicare și acțiune*. Ed. „Inst. European”, Iași, 1997.
25. Șchiopu Ursula (coord.). *Dicționar enciclopedic de psihologie*. Ed. Babel, Bucur, 1997.
26. Tereșciuc Raisa, Berezovschi Natalia. *Psihologia aptitudinilor comunicative*. Editura USM, Chișinău, 2000.
27. Zlate Mielu. *Introducere în psihologie*. București, Ed. „Polirom”, Iași, 1997.
28. Zlate Mielu. *Psihologia mecanismelor cognitive*. Ed. „Polirom”, Iași, 1999.
29. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. *Справочник по психологической диагностике*. Москва, 1992.
30. Гамезо М.В., Домашенко И.А. *Атлас по психологии*. Изд-во „Просвещение”, Москва, 1986.
31. Конихов Н.И. *Словарь-справочник по психологии*. Москва, 1996.
32. Лоуренс Первин, Оливер Джон. *Психология личности*. Теория и исследования. Изд.-во «Аспект Пресс», Москва, 2000.
33. Матюгин И.Ю. *Как запоминать слова: школа эйдетики развивает память детям и взрослым, готовит педагогов по развитию памяти*. Донецк, 1997.
34. Немов Роберт Семенович. *Психология*. В трех книгах. Москва, 1995.
35. *Практическая психодиагностика. Методика и тесты*. Редактор-составитель – Д.Я. Райгородский. Издательский Дом „Бахрах”, Самара, 1998.
36. *Практикум по психологии* (под ред. проф. Н.Д. Твороговой). МИА, Москва, 1997.
37. Рубинштейн С.Л. *Основы общей психологии*. Изд.-во «Питер», Санкт-Петербург, 2001.
38. Соколова Е.Е. *Тринадцать диалогов о психологии: хрестоматия с комментариями по курсу*. Введение в психологию, Москва, 1997.
39. Столяренко Л.Д. *Основы психологии* (для студентов вузов). Изд.-во «Феникс», Ростов-на-Дону, 1997.
40. Сухарев В.А. *Психология интеллекта*. Донецк: Сталкер, 1997.